

ÉDES

III. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1981. ÁPRILIS—JÚNIUS

ÁRA: 9,50 FORINT

ANYANYELVÜNK

Béres Ilona és Sinkovits Imre
a Radnóti Színpad Nyelvédesanyánk című előadásán (Puskás András felv.)

A tartalomból

Beszélgetés
Keresztury Dezsővel

Szórendetlenség

Fejjátékok

Nyelvművelés a
gyárban

Hogyan bánjunk
a szünetekkel?

Csurka István
a „Tűz”-ről

Sumer
kapcsolatainkról

Interjú Dévai
Nagy Kamillával

Biciglő

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint

a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával.

A szerkesztő bizottság elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztő bizottság:

Deme László,
Fábián Pál,
Fülöp Lajos,
Grétsy László,
Kovalovszky Miklós,
Ladó János,
Rácz Endre,
Somogyi Béla,
Szathmári István,
Szepesy Gyula,
T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő és Kaján Tibor készítette.

Szerkesztőség:
Budapest,

Majakovszkij u. 99.

1077

Telefon: 210-720

Kiadja:

a Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert igazgató

Megjelenik negyed-
évenként

Egy szám ára: 9.50 Ft

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a hírlap-kézbesítő postahivatalkoknál és a Posta Központi Hírlapirodánál (postacím: Budapest, V., József nádor tér 1. 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: egy évre 38 Ft. Külföldiek részére előfizethető a „Kultúra” Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalatnál,

H-1389

Budapest, postafiók 149.

Szolnoki Nyomda

Felelős vezető:

Gombkötő Béla igazgató

INDEX: 25 224

HU ISSN 0139-0457

A pincérnő egy nagy halom elmosott és eltörült poharat tesz föl a pultra, kiengedi a gőzt a kévéfőzőből, s így válaszol a kolleganőjének, aki bent a mosogatóban afőlött örvendezik, hogy még egy-két apró művelet van hátra, és indulhatnak haza: „Így igaz, tűz!”

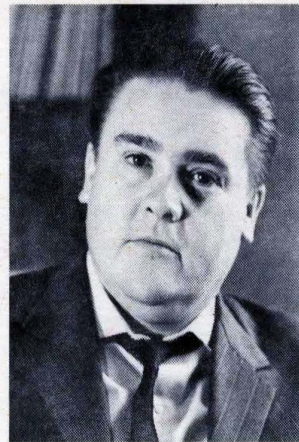
Történet jut el a félfülembe a szomszéd asztaltól: valakik megérkeztek valahová, de akik miatt odamentek, öt perccel előttük távoztak onnan. Erre a mesélő és társasága ismét kocsiba ül és: „Tűz!”

Sofőröknek gyakori szavuk ez így, ebben a jelentésben.

Ezenkívül gyakran használják még a löverseny pályán. A nagyösszegű fogadás elhatározásának és megvalósításának a kifejezésére. Ezenkívül buzdítás gyanánt is előfordul: amikor az eddig háttérben meghúzódó ló és lovas támadásba lendül.

Általában elmondható, hogy ennek a vezényszó szerű felkiáltásnak ma már minden jóízű, jópofa és hatásos akció megkezdésére, utaló jelentése van. Olyan műveletek megkezdésére, amelyekhez nem fülk a foga az illetőnek, nem szokták használni. Tetterős, felhangolódott, vérbő emberek használják. Az igaz, hogy néha egy kicsit megdöccenti a monda-

TŰZ!

CSURKA ISTVÁN

tot, amelyik után odakiáltják, de a döccenésért mindig kárpótolja a hallgatót a lendület, képszerűség és mosoly. Mert a mosoly mindig ott bújkál a „Tűz!”-et mondó ajka körül.

Talán éppen a dolog eredete miatt. Ugyanis ez a „Tűz!” csak látszólag háborús eredetű. Nem azok vezényelgetik ugyanis elsősorban, akik a saját szemükkel látták a Sztálin-orgonákat megszólalni, vagy akik maguk is vezényeltek már tüzet az üte-

güknek, hanem sokkal inkább azok, akik az ezekről az eseményekről szóló háborús filmeket mint kivezényelt iskolások végignézték. Azt hiszem, nem tévedek nagyot, ha azt föltételezem, hogy a diák-agy jött mozgásba itt először, s a diák-szem látta meg ezeknek a háborús filmjeleneteknek a rossz ál-pátoszát, nevetséges voltát, s először valamelyik negyedik bében kezdtek tüzet vezényelni. Ma is elsősorban a fiatal vagy fiatalabb nemzedékek nyelvében él ez a jelenség. Ötven fölöttiek ritkán veszik a szájukra. Ami érthető is, részint az emlékek valódisága miatt, részint pedig a „tüzelésre” való képesség megcsappanása miatt.

Azt hiszem, abból a szempontból, hogy helyes-e vagy helytelen, nem érdemes vizsgálni ezt a „Tűz!”-et. Anynyi mindenesetre bizonyos, hogy egy szemléletes, képszerű, többfajta indulat kifejezésére is alkalmas, tág körben alkalmazható, némileg humoros töltetű színezéke mai nyelvünknek. Terjedőben van. Egyre több nő veszi az ajkára.

Ezzel aztán a sorsa el is dőlt. Ha egyszer egy nyelvi jelenséget a nők befogadnak, abból bizonyosan tartós nyelvi elem válik. Hiába vezényelnek vagy vezényelnének

Tartalom:

Csurka István: Tűz!	— — — — —	11.
Rácz Endre: Alkotott és kiállított személyiségek	— — — — —	1
Szilágyi Ferenc: A Gyöngyi meg a Richárd	— — — — —	1
Rozslyai György: Beszéljünk komolyan?	— — — — —	1
Kemény Gábor: Szórendtelenség	— — — — —	2
Bor Ambrus: Biciglió	— — — — —	3
T. Nagy Gábor: Fejjátékok	— — — — —	3
Jani János: Hozzászólás a „foci”-hoz	— — — — —	4
Keresztessy Attila: Féltrágár szavak	— — — — —	4
Hajdú Péter: Sumer kapcsolatainkról	— — — — —	5
Budai Balogh Sándor: Szabó Dezső — a nyelvész	— — — — —	6
Fülöp Lajos: Beszélgetés Keresztúry Dezső akadémikussal	— — — — —	7
Bencédy József: Olvasóink válaszolnak	— — — — —	8
Pusztai István: Nyelvművelés a gyárban	— — — — —	8
Cseh János: Magyarul!	— — — — —	9
Kispista István: Hangszórók kora	— — — — —	9
Deme László: Hogyan bánjunk a szünetekkel?	— — — — —	10
K. M.: Szemle	— — — — —	11
Bencédy József: Nyelvművelő kézikönyv	— — — — —	11
Szende Aladár: Jakab István: Nyelvünkről-nyelvünkért	— — — — —	11
Kovalovszky Miklós: J. Soltész Katalin: A tulajdonnév funkciója és jelentése	— — — — —	12
Fábián Pál: Tisztelt Cím!	— — — — —	12
Horváth Gergely: Lehet ezt?	— — — — —	13
Sándorfi Géza: Lőj a zongoristára!	— — — — —	13
Figyelmező	— — — — —	13
Nyelvi játékok	— — — — —	14
Posta	— — — — —	15
Bíró Agnes: Költői nevek varázsa	— — — — —	B/III.
Géczi Éva: Butik szókinés	— — — — —	B/III.
Győri Anna: „Este napszentület után” (Interjú Dévai Nagy Kamillával)	— — — — —	B/IV.

össztűzet a puristák, ha egyszer rüzsos ajkokról és finom gödröcskék állásaiból hangzik föl a „Tűz!”, akkor minden hiába.

Ami engem illet, én a döccenésen nem akadok fenn, csak egy kicsit sajnálom azokat, amiket kiszorított, a „Rajtá!”-t, a „Gyerünk!”-öt, az „Ugyi!”-t és efféléket. Mélyen elgondolkodtat viszont az a tény, hogy a „NYOMÁS!” népszerűségébe még csak bele sem csípett ez a tűz. Alkalmazási területük szinte azonos. Mindketten valamely cselekvés vagy munka elkezdésekor vagy az elkezdésre buzdításkor hangzanak föl. Csakhogy a „Nyomás!”-ban van valami keserűség, kényszeresség is. A „Nyomás” mögött nemcsak a tüzet vezénylő tiszték, hanem az erdőirtáson vagy kőbányában dolgozó hadifoglyok is ott jelennek. Csoda-e hát, ha a „Nyomás!” megingathatatlan.

Úgy látszik, hogy egyelőre még az emberi cselekvések nagyobb köre olyan, amit nem lehet „Tűz!”-zel, hanem csak „Nyomás!”-sal kezdeni. A feladat tehát egyértelmű és világos: Tűz! — a Nyomás-ra...

CSURKA ISTVÁN

Alkotott és kiállított személyiségek

Kovács József szegedi olvasónk a sajtónyelvnek — kiváltképpen a sportújságírásnak — egyik kirívó modorosságára hívja fel figyelmünket. Ilyenféle mondatokat idéz levelében: „... a háborús években Magyarországon játszott Mayer Sándor fia győzött”. Szerinte így volna helyesen: „A háborús években a Magyarországon játszó Mayer Sándor fia győzött.”

Igaza van olvasónknak. A túlzott pontoskodásra való törekvésből s részben idegen hatásra divatba jött manapság a folyamatos — -ó, -ő képzős — melléknévi igenév helyett (pl. *játszó, szereplő*) a befejezett — -t, -tt képzős — melléknévi igenév használata (pl. *játszott, szerepelt*). Hadd idézzünk erre még egy sportnyelvi példát: „A múlt héten betegeskedett Orosz centikkel Milassin mögé szorult.” Itt is helyénvalóbb lett volna a folyamatos igenév: *betegeskedő*.

De a -t, -tt képzős igenév használatában még ennél súlyosabb hibák is esnek. Ez az igenév — mint már említett neve is mutatja — *befejezett* cselekvést jelöl, tehát semmiképpen sem menthető az alkalmazása akkor, ha az igenévvel megjelölt cselekvés *egyidejű* azzal, amit a mondat állítmánya fejez ki. Teljesen hibás az efféle mondat: „Az udvaron *játszott* gyerek elesett”; — hiszen az elesés a *játszás* közben történt, nem pedig utána.

Ugyanebben a bajban leledzenek a következő példák is: „A játékos 1956 szeptemberében *dirigense volt* a Moszkvában 1:0-ra *győzött* magyar válogatottnak” (ám a dirigálás és a győzelem egy időben történt); „A vendéglő fala beomlott, és az üzemi étkezési időben *ott tartózkodott* munkásokra zuhant” (de — sajnos — a munkások a beomlás idején *tartózkodtak* a vendéglőben, nem pedig előtte). Az első mondatban ezért a *győző*, a másodikban meg a *tartózkodó* igenévnek kellett volna szerepelnie.

Tetézi a bajt az a körülmény, hogy a befejezett melléknévi igenév többnyire egybeesik az ige múlt idejű alakjával. Használata ezért olykor megtévesztheti, zavarba ejtheti az olvasót. Figyeljük csak meg ebből a szempontból az alábbi mondatot: „Az Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet még az első világháború előtt Rómában *működött* Nemzetközi Mezőgazdasági Intézetből alakult.” Mivel a *működött* szó múlt idejű ige is lehetne, az első olvasáskor egy darabig joggal hihetjük, hogy az Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet még az első világháború előtt *működött* Rómában. S csak akkor értjük meg, hogy éppen fordítva áll a dolog, mikor végre rájövünk, hogy a kritikus szó itt nem ige, hanem igenév.

Egyébként az így szerkesztett mondat még a nyomdász is félrevezetheti: *vesz* szót tehet az igenévi jelző után, azt vélvén, hogy igé-

Beszéljünk komolyan?

Ma már semmi sem jelentős, se nem pompás, se nem remek: mind e szavak helyett komolyt mondanak csak az emberek.

Úgy látszik, elismerésre már csak ez egy szavunk maradt; szép fiú is már a nőknél komoly (nem víg) sikert arat.

Ebben a komoly világban vagyok olyan optimista, mondják rám is valaha még: Ez egy *komoly* humorista.

Rozslay György

A Gyöngyi meg a Richárd

Allok a dunántúli kisváros postahivatalában (igen, így, rövid o-val, így van kiírva a nemzetiszín címeres táblára is, habár nemcsak itt a sorbanállók, hanem a Magyar Rádióban is *póstá-t* mondanak; míg írok, az egyik vezetőriporter jelentkezik Moszkvából, s a szovjet „póstaügyi miniszter” olimpiai nyilatkozatát idézi), szóval állok a kis postahivatalban, s nemcsak fületem, hanem szememet is megütik akarva-akaratlan a helyi furcsaságok.

A távirati úrlapon ott a friss tintájú szöveg: „A Gyöngyi szült, fiú neve Richárd”. Hogy is mondta Memingway? Írj úgy, mintha távirati szöveget írnál, s minden szavadért fizetni kellene. De hát ilyen nagy örömben ki gondol egy-két forintba?! Mindenesetre Gyöngyi neve elől azt a névelőt meg lehetett volna takarítani.

Ha Gárdonyi nem figyelmeztetett volna rá, akkor is

tudnám, hogy a Dunántúlon vagyok. De figyelmeztetett: „Dunántúli magyarság az ilyen: a János, a Péter, a Naca”. A Gyöngyi ... Mert abban is igaza van az írónak: „A névelő a magyarban nem egy a *der-die-dasz*al. A mutató ujjat helyettesíti nálunk. A németnél ellenben a *der-die-das* minden szónak elmaradhatatlanul előzgető kiskutyája.”

Az a névelő szépen átvándorolhatott volna a fiú elé: „Gyöngyi szült, a fiú neve Richárd.” De ha mindenáron meg akart volna takarítani egy névelőt a boldog táviratozó, így is írhatta volna: „Gyöngyi szült, fia neve Richárd.”

Mivelhogy a birtokos szerkezetben a birtokszó végén levő személyrag maga is kiemel, rámutat — s így fölöslegessé válik az újabb kiemelés, rámutatás (az a bizonyos „mutató ujj”).

Sz. F.

vel van dolga. Ezzel aztán végképpen érthetlenné válik a mondanivaló; pl. „Ambrus I. a kapujából *kifutott*, Deésy felett áttemelte a labdát, de az a bal kapufa mellett hagyta el a játékeret”. Minthogy azonban a kifutó kapus nemigen szokta áttemelni a labdát a támadón — ez meglehetősen abszurd s a szurkolók idegeit a végéig próbára tevő helyzet volna —, a tévesen kitett vesszőt figyelmen kívül hagyva a mondatot így kell értenünk: „Ambrus I. a *kapujából kifutott* Deésy felett áttemelte a labdát...” Minden gondunk megoldódott volna, ha az újságíró nem a *kifutott*, hanem a *kifutó* kapusról tájékoztatott volna benünket.

De most jön még csak a „java”! Szegedi olvasónk azt is helyesen jegyzi meg, hogy hibátlan az igenév használata például ebben a mondatban: „A tegnap *játszott* film jó volt.” Itt tudniillik másfajta jelentésben szerepel az igenév, mint az előző példákban. A *játszik* ige ugyanis egyaránt vonatkozhat a cselekvőre és a cselekvés tárgyára, s hasonlóképpen viselkednek az igeivei is. A *játszó* *gyerek* azt jelenti, hogy a *gyerek játszik* vagy *játszott*, tehát az ige-névvel a cselekvőre utalunk. A *játszott* *film* viszont nem azt jelenti, hogy a *film játszott*, hanem hogy a *filmet játszották*, tehát itt az ige-név a cselekvés tárgyára vonatkozik. Az egyik megyei lapunk szerkesztői azonban

... — úgy látszik — nem ismerek ezt a szabályt, mert ilyesféle mondatokat idézhettünk tőlük: „Megyénkben született vagy *megyénkben alkotott híres emberéről* ad ki albumot a Képzőművészeti Alap.” Az olvasó kínos zavarában azt se tudja, piruljon-e, vagy nevéssen. S íme a másik példa: „A megyénkben jól ismert és többször *kiállított művész munkáit* láthatja majd a közönség.” Ez a mondat eszünkbe idézheti egyik olvasmányélményünket, D. Garnett híres regényét, amelynek ez a címe: „Ember az állatkertben”.

Természetesen a *kiállított művész* nem azonos a *kiállító művész-szel*, s az *alkotó híres ember* sem egyenlő az *alkotott híres ember-rel*. Azt viszont nagyon szeretnénk, ha mindig *jól alkotott* és nyomdailag is *hibátlanul kiállított* szöveget olvashatnánk újságjainkban.

Rácz Endre

Szórendetlenség

Gyakran okoz félreértést az az egyébként helyes megállapítás, hogy a magyarban nem kötött a szórend. Az ugyanis, hogy nyelvünkben — ragozó jellegéből adódóan — csakugyan nincsenek olyan kötelező érvényű szórendi szabályok, mint az indoeurópai nyelvek némelyikében (pl. a németben), korántsem jelenti azt, hogy a mondatrészeket összevissza lehet dobálni, a beszélő vagy író kénye-kedve szerint. Sőt inkább úgy mondanánk, hogy e látszólagos kötetlenség valójában nagyon is szoros kötöttséget jelent. A magyarul fogalmazónak három-négy könnyen megjegyezhető szórendi szabály helyett a szövegkörnyezet és a közlési helyzet egészét kell figyelembe vennie. S a nagyon sokféle szórendi változat közül rendszerint csak egyetlenegy vág egybe tökéletesen a kifejezendő tartalommal.

Ebben a cikkben természetesen nem tekinthetjük át

mindazokat a tényezőket, körülményeket, amelyekből a szórend függ (ezek közül jó néhány nem is igen foglалható szabályba). Ehelyett azt próbálok bemutatni, hogyan tükröződnek a szórendben a kommunikációs (közlési) erőviszonyok. Illetőleg hogyan *nem* tükröződnek, s mit tehetünk e „szórendetlenség” ellen.

Induljunk ki abból, hogy nyelvünkben hangsúlyozás szempontjából kétféle mondat van. Az egyik fajtában a mondatrészek nagyjából egyenértékűek, egyformán fontosak, ezért egyiküket sem hangsúlyozzuk a többinél határozottabban. Ezek az úgynevezett *nyomatéktalan* mondatok. A másik, gyakoribb mondatfajta az egyik mondatrésze, ill. a vele bevezetett mondatrészre nagyobb hangsúly esik, mint a többire. E fő- vagy mondathangsúlyos szavak azért vannak kiemelve, mert ezek hordozzák a közlés lényegét, az újdonságot. Az ilyen mondatokat *nyomatékosnak* nevezzük. Közléseink szórendjét a tartalmi-logikai erőssorrend, illetőleg az ezt nyelviileg kifejező hangsúly- és nyomatékosítás szabja meg. A szórend ahhoz igazodik, ki kell-e emelnünk valamit, s ha igen, melyik mondatrész az.

Gyakran megesik, hogy nyomatéktalan közlésekben is nyomatékos szórendet erőltetünk, szükségtelenül. „Egy ember karrierjének tetőpontján gépkocsijával *ismeretlen férfit üt el*” — írja a tévéújság egyik filmbeharangozója. Vajon miért oly fontos, hogy az áldozat *ismeretlen* férfi? Elvégre az sem használt volna az illető karrierjének, ha egy *ismert* férfit gázol el. A nyomatékos (kiemelő) mondat szerkesztés eltereli az olvasó figyelmét a fő közlésről, és egy fontos, de végső soron mégiscsak mellékes körülményre irányítja. A mondat tartalmának és a kommunikáció logikájának a nyomatéktalan szórend felelt volna meg: „... *elüt* egy ismeretlen férfit”. Ugyanezt a hibát követi el, tehát a lényeges helyett a mellékest emeli ki másik példának, egy sportnyelvi mondatnak a szerzője is: „Fekete remekül adott közlépre, de az érkező *Tatár, majd Borostyán* kését le ar-

ról, hogy közvetlen közelről a hálóba találjon.” Itt sem az az információ a legfontosabb, hogy ki kését le a beadásról, hanem az, hogy lekéstek róla, és emiatt nem lett gól a támadásból. Vagyis ez lett volna a közlési helyzethez illő szórend: „... de *Tatár, majd Borostyán* lekészt arról, hogy...”

A valóban nyomatékos mondatok is tartogatnak jó néhány szórendi buktatót. Ha a kiemelő hangsúly az állítmányra esik, s ez az állítmány igeikötős ige, az igeikötő nem válik el az igtől, hanem előtte marad, egybeírva vele. Következő mondatunk szerzője nyilván jól ismeri a magyar szórendnek ezt az alapszabályát, azonban a hangsúlyt nem oda teszi, ahová kellene, s emiatt a szórend is megicsaklik. Egy súlyemelőről ezt írja: „Élete első versenyén 120 kilót ért el. Ezt hat év alatt dupláta meg...” Szerintem itt az állítmányon van a hangsúly, azon, hogy a versenyző *megdupláta* eredményét, nem pedig azon, hogy ezt éppen hat év alatt tette meg. Vagyis az állítmányt egyenes szórendűnek kellett volna lennie: „Ezt hat év alatt *megdupláta*”.

Ha nem az állítmány a főhangsúlyos mondatrész, akkor viszont az ige után van a helye az igeikötőnek. Egy benzintakarékossági reklámszöveg írói a gyöngeszójték kedvéért valósággyárfitytyet hánytak ennek a szabálynak: „Minden negyedik liter benzint *feleslegesen elég*... Kevesebb is elég!” Itt ugyanis nem az a fontos, hogy elég a benzint (ez a rendeltetés), hanem az, hogy *feleslegesen* *ég el*. A nyomatékos bővítéssel után fordított szórendű az ige. Hogy így elvesz az *elég* — *elég* önrím? Annyi baj legyen! Ne nyelvünk kerékbe törése árán népszerűsítsünk egy jó ügyet!

Utolsó idézetünk azt példázza, hogy a „túlnyomatékosítás” szokatlan, sőt hibássá teheti a szórendet: „Az egész országban tanúi egyfajta reszeregációnak lehetünk.” A cikkíró elszakítja egymástól az összetett állítmány két tagját, hogy így még nagyobb hangsúly essék az amúgy is kirívó *reszeregáció* szóra. Helyes szórenddel: „Az egész országban egyfajta reszeregációnak lehetünk tanúi.” (Az már nem szórendi kérdés, hogy én itt reszeregáció helyett *egy faji elkülönítés megerősödéséről* írtam volna.)

Kemény Gábor

Keserves sorsukról beszéltek a rádióban a bukovinai csángók. Annak a néhány ezernek a maradéka, aki a mádfalvi veszedelem után elmenekült — kétszázötvenhét éve ennek —, fölépített néhány kis falut, olyan nevűt is, mint Istensegítség. Aztán hazakivándorolt, neki-vágott egy vándorútnak, amely 1941-től 1946-ig alighanem keservesebb hányattal verte meg, mint az 1764 utáni vándorlás. Ma már beállt az élet, öregre mondták el, hány becsapaton, üldözötten, erőszakos be- és kitelepítéssel átjutottak haza.

Külön tünődést érdemelne, milyen erő őríteti meg néhány ezer emberrel anyanyelvét egy távoli népcsoport-szigetecskén. Az emlékezők történelmi leckével fölérő elbeszéléseit egyik jeles nyelvvelőnk és egyik jeles színészünk beszélgetése követte: a bukovinai csángók tájnyelvéről. Hangzás, kiejtés sajátosságait izlelgettek, tájszavakat szemelgettek az elbeszélés-anyagból. Páratlan esete az anyanyelvi megtartó erőnek a csángóké, és igen szép a nyelv, amelyet beszélnek.

A nyelvközléstől kimagaslóan maradt egy szó. „Volt nekem egy biciglőm”, mondta egy idős ember. Kár, hogy ez a szó kimaradt. Gyakorta gondolkozunk azon, milyen anyanyelvi ösztönnel és észjárással kell a nyelvbe beolvasztani azokat a jövevényszavakat, amelyek jönnek és jönnek. Ha közlögtünk új szavainkat, sűrűn bólinthattunk rá a szomorú tényre,

hogy megannyi új szavunk idegen képződmény. Milyen könnyen vesz át például a köznyelv idegen végződéseket. Azt a „-li”-t is — vö. *resztlí, spicli, smirgli* —, amellyel, lám, az istensegítség ember kétszáz éves elszigeteltségében milyen pompásan megbirkózott.

Vesztegel — veszteglő. Vezekel — vezeklő. Kerepel — kereplő. Bicigel — biciglő. A népetimológia, az egészséges anyanyelvi észjárás egy példáját mutatom be az anyanyelvvel törődőknek.

De nem is a *resztlí* vagy *smirgli* szavakat akarom kárhóztatni. Azok a szóalkotások jutnak eszembe, amelyek tán feddhetetlenek, de ölmosak, leleménytelenek. *Szállítmányozási* vállalat. *Szállító* márnincs, lehetetlen. *Leparkíroz.* *Parkolni* már nem lehet, még kevésbé megállni egy ház előtt.

Biciglő! Mintha egy gyöngöcskét pottyantott volna elém a koros bukovinai csángó. Egy ötletet, meg egy figyelmeztetést. Olyan szépen idézgetik, olyan sokan — épp mostanában — Bartókot. „Csak tiszta forrásból.” A nemzetközi műveltségű Bartók világenét teremtett abból az anyagból, amelyért tévedhetetlen ösztönnel és világos tudattal elment a tiszta forráshoz. A mai városi beszélők nem becsülik ezt a forrást. Akinek a *biciglőt* elmondtam, az mind csak derült rajta.

Bor Ambrus

A tizenéves rajongó fölteszi a lemezjátszóra John Lennon egyik nagylemezét, s miközben a zenét hallgatja, kezében a lemezborítót forgatja. S mert angol nyelvtudása kicsiny, megőrül, hogy az Indiában gyártott lemezborítójára magyarul is felírták a címeket. Ha tudna angolul, mindjárt elborulna az arca, vagy éppen nagyokat nevetne. Lennon groteszk, eredeti címei ugyanis olyan anyyra eredetivé és groteszkká váltak a fordító tollán, hogy sokszor alig érthetőek.

Shaved Fish az egész lemez címe, szó szerint *borított hal*-at jelent, a borítón mégis *Nyírott sügér* a magyar cím, így a szókapcsolatban feszülő ellentét oda-vész.

Give Peace a Chance — hirdeti egyik leghíresebb dala, azaz: *adj esélyt a békének*. Ez pontosabb lenne, árnyaltabb tartalmú, mint a kissé broszúraízű *Őrizd a bé-*

két, jobban mutatná Lennon sajátos fanyarságát.

A *Cold Turkey* *hideg pulyka* magyarul. *Másnapos libabőr* lett belőle — erősen — eltúlozva az eredeti cím jelentéskörét.

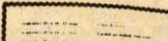
Instant Karma a következő cím, újabb szójáték, amelyet szinte lehetetlen lefordítani. Az *instant* itt használt jelentése 'hideg-meleg vízben azonnal oldódó', a *karma* értelme pedig 'sors', az a hindu tétel, hogy az élőlények sorsát az előző életükben elkövetett tettek határozzák meg. Így keletkezett a *Nescafé* mintájára a *Neskarma* cím — a magyar fiataloknak aligha felfogható formában.

S végül a *Mind Games*. Első szavának jelentése: 'ész, értelem, szellem' stb., a másodiké: 'játékok'. *Fejjátékok* fordítása alapos tévedés: *szellemi* játékokról van itt szó. És a *szellem* nemcsak ebből a címből maradt ki, hanem bizony mindegyikből.

Tolcsval Nagy Gábor

HIRDETMÉNY

Ez az ebek kötelező veszteség eljárási szabályzata.
Az 1980. évi kötelező védőoltásokról
szóló szabályzat az állami állatok és lovakról szóló jogszabályok alapján.

VIII. osztályos tanulók,
FIGYELEM!

**Jelentkezettek
húsipari
termégyártó
tanulónak!**

Szakkuriosztás: 3 év

**PAPÍRKARAKTERŰ
* CSOMAGOLÓ ***

3. Az a bizonyos papírkarakterű csomagoló, amelyet a PIÉRT hirdet, nem más, mint zsírpapír vékonyságú műanyag fólia. Azaz hogy van egy lényeges különbség: ennek karaktere van! (Beküldte Zsray Károly budapesti olvasónk.)

Sílvész, sílvész

A Népsport 1980. október 3-i számában SÍLŐVÉSZET címmel egy írás jelent meg, melynek szerzője a BIATLON, BIATLONISTA idegen kifejezések helyett a SÍLŐVÉSZET, SÍLŐVÉSZ szavak használatát javasolta. A Népsport munkatársa, Antal Zoltán ezzel kapcsolatban kikérte az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségének a véleményét. Szerkesztőségünk nyelvészeti szempontból elfogadhatónak tartotta a javaslatot.

A két lap együttműködésének eredményeképpen — amint a Népsport 1981. január 1-i számában Antal Zoltán hírül adta — a SÍLŐVÉSZET és a SÍLŐVÉSZ bevonult a magyar sportnyelvbe.

Hozzászólás a „foci”-hoz

Előre kell bocsátanom, hogy régi tisztelője vagyok Karinthy Ferenc írásművészetének. Érthető tehát, milyen kellemes meglepetéssel fedeztem föl „FOCI” című cikkét az Édes Anyanyelvünk II. évfolyamának 4. számában. A cikkben foglaltak lényegével azonban nem tudok egyetérteni, és éppen a cikkíró iránti tisztelet és szeretet késztet arra, hogy ellenvéleményemnek hangot adjak.

Szerény felfogásom szerint mind a foci-t, mind pedig a labdarúgás-t meg kell tartani. Kétségtelen, hogy szakadékok tátong a „hivatalos- és a beszélt nyelv között”, és ez sokszor nevétséges hivataloskodást szül, de a foci esetében nem érzem „fitymálónak”, „lekicsinylőnek” (pontosan idézve: lekezelő bélyegnek) a bizalmas megjelölést. Úgy vélem, hogy élnie kell továbbra is az ilyen szavaknak, kifejezéseknek, mint labdarúgó szövetség, különféle labdarúgó bajnokságok, labdarúgók, vagy ha úgy tetszik: futballisták, mert — enyhén szólva — nagyon furcsa dolog lenne, ha hivatalosan focisták szövetségéről, focibajnokságról stb. írnának, beszélnének.

A felsorolt komoly meghatározások mellett vidáman élhet (éljen is) a magánbeszélgetésekben, sőt a kifejezetten sportlányokban is a focista, megfelelő helyen a teremfoci, focifarsang, meg a kedves kérdés: „Bácsi kérem, hol lehet itt focizni?”

Két nyelvi réteg életéről van itt szó. Egyik sem zavarja a másik köreit, és nem lelkesednék érte, ha a baráti focizás agyonrugdosná a bár hivatalos, de nem nagyképzű labdarúgást.

Köznapi életünk tele van ilyen kettősséggel. Számtalanszor halljuk, hogy valaki szabira megv. mégsem szabilevelet kap. A bizonyítványra is mondják, hogy bizi (még a Kapcsoltam-ban is), mégis bizonyítványt kapnak a tanulók, sőt a nebulók is. Na és itt van a főci. Hát hogy nézne ki az az iskolai index, ahol a tantárgyak között földrajz helyett főci szerepelne?

Nagyon igazat szól Karinthy Ferenc, mikor a papíros ízű hivataloskodó kifejezések ellen száll síkra, de — ismétlem — a labdarúgó szót a maga helyén és megfelelő környezetben én nem érzem annak.

Jani János
(Budapest)

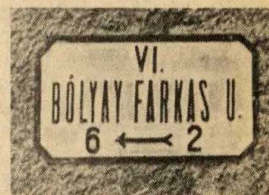
FÉLTRÁGÁR SZAVAK

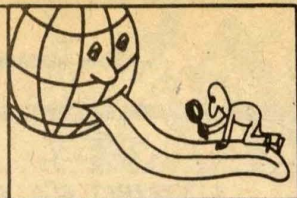
Nem a trágár szavakról akarok írni, ezek már sokszor megkapták a magukét nyelvészektől és nyelvisművelektől, több ízben a Beszélni nehéz rádiórovatban is. Talán „féltrágár” szavaknak lehetne őket elnevezni, mindenesetre ezek is sértik a jó ízlést, de még másvalamit is: az emberi méltóságot. Két ilyen szót ragadok ki: röhög és pofa. Jókat röhögtünk, ne röhögj már; képzeld, a pofámba vágta..., mért vágsz ilyen pofát? — hallani bizony elég gyakran itt is, ott is. Aki másnak mondja, megsérti vele embertársát, aki saját magával kapcsolatban él velük, önmagát minősíti le. Tudjuk, hogy „pofája az állatnak van”, a röhögés fogalma is állatias jellegű. A hatáskeltés, jópofáskodás nem mentség erre a szóhasználatra. Mennyi színes szinonimánk van pedig! Hahotázik, kacarász, heherész, kuncog, harsányan kacag stb., illetve: arcomba, képembe mondta, mért olyan fancsali az ábrázatod, és így tovább. Sokszor egyenesen sértő szándékkal hangzanak el az előbb említett szavak, kifejezések, de ez már erkölcsi kérdést vet fel. Arra azonban, aki önmagát „tiszteli meg” az ilyen féltrágár kifejezésekkel, bizvást mondhatjuk, hogy öngólt lőtt.

Keresztessy Attila
(Ófehértó)

GYŐRI KIRAKAT

Majdán Antal győri olvasónk utcatáblákat fényképezett le városában. Ahány tábla, annyiféle. Eszeint Semmelweis Ignác a gyermekágyi láz kóroktanáának megállapítója, Bolyai Farkas Bolyai is, Bokányi néhol Bokányi, miként Sallai Sallay is. És így tovább. Szép kis győri kirakat.

Sumer kapcsolatainkról

Érdeklődtek egyes olvasóink. Pontosabban arról, mi a véleménye a nyelvészeti kutatásnak a magyar (illetőleg uráli) és a sumer nyelv rokonságának a feltevéséről. Válaszunk nagyon rövid és egyszerű: ez a hiedelem a nyelvtudományokban idejét múlta; nem aktuális, tehát hitelüket veszített gondolatokat próbál fenntartani. Az olvasó most elvárja, hogy bizonyítsuk is ezt a tagadó állásfoglalást. Két okból sem tesszük. Nyelvészeti alapelv ugyanis, hogy két tetszés szerinti nyelv származásbeli rokonsága eleve nem zárható ki. Ebből azonban következik a másik ok: ha a nem-rokonság bizonyíthatatlan, akkor viszont a származásbeli nyelvi rokonság tételét kell bizonyítani olyan hitelt érdemlő érvek segítségével, amelyek a nyelvek fejlődésének történeti menetét is figyelembe veszik, és a nyelvek minden szintjére kiterjednek. A módszeresen végzett összehasonlító-történeti nyelvészeti kutatások eredménye egy kikövetkeztetett, föltételezett nyelvi rendszer (más szóval: alapnyelv), melyből a rokonságba állított nyelvek szóképzésének és nyelvtanának nevezetesebb formái egyaránt levezethetők. Ekképp beszélünk tehát uráli, indoeurópai, sémi és egyéb alapnyelvekről. Olyan alapnyelvről azonban nem szólhatunk, amelybe az uráli (vagy magyar) és a sumer egyaránt beletartozna. Igaz: a sumer—magyar rokonság bizonyítására sok-sok érvelés, mindenekelőtt szöveggyezetést vetettek latba, ám ezek egymásnak ellentmondó, zűrzavaros fejtegetések, amelyeknek a tudományon kívülségéhez kétség sem fér, bármilyen formában jelentkezzenek is. Ezeknek a néha a tudományosság látszatát kelteni igyekvő próbálkozásoknak az értékét sokan és sokszor jellemezték, többek között a „Gyorsuló idő” című sorozat két újabb kötetében is (Komoróczy G.: Sumer és magyar? Bp., 1976.; Pusztay J.: Az „ugor—török” háború után. Bp., 1977.), ahol az ide vonatkozó szakirodalmi jegyzéke is megtalálható.

Ezért most egyetlen példát sem vonultatunk föl abból a célból, hogy megcáfoljuk a sumer rokonság „bizonyítására” törő érveket. Térünk sincsen rá. Több ilyen irányú cikkem (Magyar Nyelv 1978. 1. szám; Magyar Tudomány 1977. 4. szám; Tiszatáj 1972. 5. szám) után „Az uráli nyelvészet alapjai” című, ez évben megjelenő egyetemi tankönyvemnek egy külön fejezete is foglalkozik ezzel a jelenséggel. Így elégedjen meg e sorok olvasója azzal a sommás és a modern nyelvészeti kutatásoknak megfelelő ítélettel, hogy a magyar (uráli) és a sumer nyelvek származásbeli összetartozása nincsen bizonyítva, de még csak valószínűsíthető sem.

Említenem kell azonban, hogy a sumer nyelvrokonságot valló nézetek nem egységesek, nem alkotnak erős és állandó rendszert; sőt olykor gyökeresen különböznek egymástól. Az egyik irányzat szerint a magyar „ősnyelv” három ágából szövedött: finnugor, altáji és „proto-sziattya” elemekből (ez utóbbin talán ős-iráni értendő), s mindegyik elem tartalmazott sumer nyomokat. Egy másik rokonító viszont azt hirdeti, hogy az őtörök nyelvű (!) honfoglaló magyarok a Kárpát-medencében keveredtek a Mezopotámiából ide menekült sumer-ivadékokkal. Egy újabb változat szerint a sumer nyelv nem tűnt el nyomtalanul az i. e. 19—18 században — ahogy ez ténylegesen megtörtént —, hanem fennmaradt akképpen, hogy a sumerok kolonizálták Európa és Ázsia nagy részét. Ezek szerint minden eurázsiai nyelv fölük származna? Ez ugyanolyan téves agyszülemény, mint az az elképzelés, mely szerint a sumer voltaképpen a magyarnak „ősi formája”, és „magyar származású” rokon népeink Egyiptomból kerültek Európába, amelynek első lakói voltak. Ez az úgynevezett Európa—I. elmélet, vagy inkább: rögeszme.

A sarlatánság netovábbját azonban az Argentínában kiadott „Ősi Gyöke” című folyóirat tulajdonosa mutat-

ja be mániákus képzelgéseivel. Ő egyenesen azonosítja a sumert a magyarral, nemcsak nyelvtanilag, hanem faj szempontból is. Ezzel kapcsolatban utalnunk kell arra, hogy a sumer—magyar rokonítás itt már nem pusztán az UFO-keresőknek vagy a Bermuda-háromszög kutatóinak tudomány alatti viselkedésformáihoz hasonló tünet, hanem olyan ideológiai mozgalom, amely hamis nemzeti-történeti tudatot terjeszt. Az említett folyóiratban megőrződött, sőt tovább fejlődött a hajdani nyilas terminológia és eszmrendszer. Programjává teszi a mai Magyarországgal való ellenséges szembenállást, meghirdeti a „Csína”-barát (vagyis: Kína-barát) magyar kulturális forradalmat, amelyet a múlt században indított el „a magyar Mao Ce Tung”, aki — legnagyobb derűtségünkre — nem más, mint Kossuth Lajos. E badarságok kiagyaltója, aki változatos karriert tett már eddig is (katona-tiszt, jezsuita egyetem tanára, lapszerkesztő, magántudós), újabb babérokra vágyva vallást alapít: elhatárolja magát a „judaista” Vatikántól, és létrehozza a Független Magyar Egyházat, amelynek a liturgiája előírja, hogy tevékenységét nem egyházközségekben, hanem „végvárokban” kell folytatnia. Igehirdetésekor a papi funkciót végző „testvér” cifraszúrt ölt magára, s hogy kellő számú igehirdetőt, azaz tálosok legyenek, levelező tananyagot hirdetnek kiképzésükre, „mely azonos tananyagot fog rendelkezésre bocsátani, mint Nagy Árpád Papkirályunk idejébeni ú. n. Mágus-szék” (1979. évf. 2. szám 56.). Minthogy a ki-

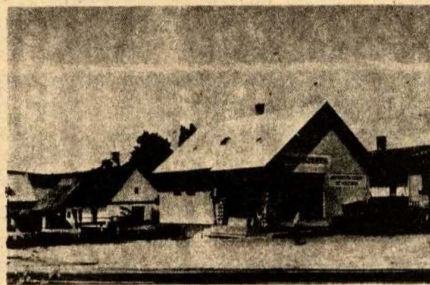
képzés titkos, és a jelentkezők személye bizalmasan van kezelve — hangoztatja a közlemény, aligha lehet kétségünk arról, hogy a jelentkezők nem nagyon tolonganak, és a tananyag sem lehet kristálytiszt. Annyi azonban világosnak tetszik az új magyar—magyar hitből, hogy Jézus Krisztus és Mária nem voltak zsidók, hanem természetesen sumer-magyarok. Az isteni küldetésű és tévedhetetlen egyházalapító a legfőbb egyházi ünnepnek október 23-át tette meg (vajon karácsony helyett?), s demokratizmusukra jellemző, hogy az Alapító kinevezte az egyház Kormányzóját, az viszont kiszáradtva Egyházfőnek nyilvánította ki az Alapítót, azaz — ne áruljunk zsákbecsét — Prof. Francisco Jos Badiny-t.

Ennyi elegendő annak bemutatására, hogy a kritika és önkritika kikapcsolásával, tudományos ellenőrzés nélkül miképpen hozható mozgásba egy politikai indítékokból is fakadó tévesmerendszer, amely a fantázia szárnyalására építi „végvárait”, de ezek egyben légvárok is, mert mind tudományosan megalapozatlanok, mind pedig történeti-ideológiai szempontból elavultak, károsak. Ez a megállapítás egyébként a sumer—magyar nyelvrokonítás bármelyik irányzatára vonatkozik: mindegyikük hamis illúziókat kelt, félrevezeti a népünk múltja iránt érdeklődő széles rétegeket, sőt — miként a „Current Anthropology” című tekintélyes nemzetközi folyóirat 1971. évi vitája mutatja — a magyar őstörténeti kutatások egészére is rossz fényt vetet.

HAJDÚ PÉTER

Eber szemmel, füllel

MODERN FELFOGÁSÚ ÉPÜLET

Orvényes 1700 lakosú kis községében a nagyforgalmú főút mellett a modern felfogású épület a szomszédok elhatárolásában is segít. Nagy szomszédok vagyisparcikkek is

(Látta, olvasta a Heves megyei Népújságban és bosszankodott rajta: Szalai Pál mezőgazd. technikus, 9184 Kunsziget, Felszabadulás u. 11.)

Szabó Dezső — a nyelvész

Sokan nem tudják, hogy Szabó Dezső, az író, pályája kezdetén — századunk elején — főként mint nyelvész szerepelt.

1900 őszétől az Eötvös Kollégium lakója. Szabó Dezső egyetemi szaknak a magyar—francia nyelvet és irodalmat választotta. A francia nyelv továbbtanulásának szándéka érthető volt, hiszen akkor már jól tudott franciául. Életrajza szerint: mint harmadikos gimnazista olvasta Daudet „Belle Nivernaise” című művét és hetedikes korában Thiers „Histoire de la Révolution” című művének huszonkét kötetét — eredetiben.

Az Eötvös Kollégium finnugor nyelvtanára akkor Szilasi Móric volt, aki azonnal fölismerete Szabó Dezsőben a különleges nyelvteljesítést. Az egyetemen a fiatal Szinnyei József és Simonyi Zsigmond adta elő a finnugor nyelvészetet. Az előbbi különösen kegyeibe fogadta a tehetséges fiatalembert, sokszor meghívta magához, és megajándékozta nyelvészeti és finn könyvekkel. Ezenkívül Szabó Dezső eljárt Szinnyei József szemináriumára is, ahol a legjobbak a Kalevalát fordították. Szabó Dezső így vall életének erről a korszakáról: „Egymás után nyeltem el a finnugor nyelveket: finnt, észtet, vogult, osztjákot, zürjént, votjákot, mordvint. Csak a lapp nyelvek maradtak ismeretlenek előttem.”

Mulatságos esetként meséli el életrajzában, hogy egy vacsorán, Szilasi Móric egészségére üritve poharát, zürjént nyelvi köszöntőt mondott. „Amit a felköszöntött tanártól kezdve senki sem értett” — jegyzi meg Szabó Dezső. Amikor az egyetem pályázatát hirdet a vogul szóképzés tudományos monográfiájának elkészítésére, Szabó Dezső is munkához lát.

Közben — 1902 nyarán — akadémiai ösztöndíjjal nyelvjárási kutatásokat végez. A csíki hegyeket választja kutatási területének és Csíkszentdomokost központnak. A nyelvjárás-kutatás eredményeképpen egy tanulmányt írt, amely a Magyar Nyelvőr 32. évfolyamában jelent meg. Simonyi Zsigmond még a Nyelvészeti Füzetek 1903. évi 9. számában is megjelentette. Elmondhatjuk tehát, hogy a tanulmány tudományos körökben osztatlan sikert aratott.

Szabó Dezső ekkor teljes erővel a vogul szóképzés monográfiájának szentelte idejét, de francia nyelvtudását is magas fokra emelte. Egy 1903-ban megjelent francia nyelvű magyar antológiában — „Contes magyares” — ott szerepel Szabó Dezső néhány műfordítása is. Mikszáth Kálmánnak „Az apró füvek”, „Az apró gentry és a nép”, valamint Jókai Mórnak „En is lehettem volna az” című írását fordította franciára.

Nagy nyelvészeti sikert hozott Szabó Dezsőnek az 1904-es esztendő. Megnyerte az egyetemi pályadíjat. Műve megjelent a Nyelvtudományi Közleményekben „A vogul szóképzés” címmel (1904). Szabó Dezső még harmincöt év múlva is büszke volt erre a munkájára. Önéletrajzában némi nosztalgiával ír a régi tudományos munkáról:

„Bár már rég száz sztratoszféra távolságban vagyok minden vogulságtól, ebben a dolgozatomban van egy szép és alapos nyelvészeti levezetés, melyet ma sem szégyellek, s melyet az egyetemen ma is tanítanak. Kimutatom, a vogul nyelv segítségével, hogy a magyar -ni főnévi igenévképző (enni, inni) azonos a Dunántúl és a Székelyföld némely részén használatos -ni helyranggal (papni megyek).”

A mű értékét az is mutatja, hogy még jóval később is többen hivatkoztak rá. Nagy Péter, a Szabó Dezső monográfia írója így vélekedik róla: „Ez a tanulmány valóban elsőrangú nyelvtudós munkája, s az azóta eltelt több mint fél-évszázad sem tudta elmosni érdemét; aki a vogul nyelv szerkezetével behatóan akar foglalkozni, annak ehhez a munkához is feltétlenül hozzá kell nyúlnia.”

Az Akadémiától megkapta ezért a munkáért az igen rangos Sámuel-jutalmat. Ezután nagy energiával fogott hozzá a finnugor mondattan kidolgozásához. Már szépen előrehaladt ebben a munkában, amikor egyéves ösztöndíjat kapott Párizsba, ahol érdeklődése inkább az irodalom, a politika és az államtan felé fordult. Nyelvészeti munkásságát többé nem folytatta.

Budai Balogh Sándor

Eber szemmel, füllel

ELVESZETT EGY VIRÁGKERESKEDŐ!

Legalábbis a Kisalföld 1981. évi 41. számában megjelent következő hír szerint:

„Elveszett Makay József virágkereskedő, Mosonmagyaróvár, Kötélgyártó u. 1. szám. Ipar. eng. szám 11—231—3—1975. téglalaakú bélyegző további használata érvénytelen.”

S ha megkerül a virágkereskedő?

HELYESÍRÁS, OH!

FELVÉTELRE KERESUNK

- férfi alkatrész raktárosokat,
- férfi segéd munkást.

Mezőgazdasági alkatrész ismerettel előnyben.

Jelentkezés:

Mezőgazdasági Gépalatrész Kereskedelmi Vállalat győri telepe, Győr, József A. u. 10.

(Beküldte: Tóth Lajosné, 9023 Győr, Ifjúság u. 50.) Helyesen írva — azaz így: férfi alkatrészraktárosokat — mást jelent!

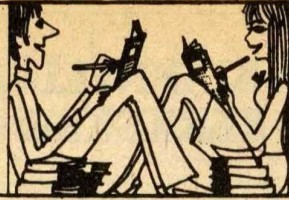
EZ IS FONTOS?

A Győri Szeszipari Vállalat zalaegerszegi itálárugyára a következő szövegű hirdetéssel próbált segíteni munkaerő-gondjain:

„Egyetemi vagy főiskolai végzettséggel pályázatot hirdetünk főkönyvelő-helyettesi munkakör betöltésére” (Zalai Hírlap, 1980. nov. 3.)

Vajon miért olyan lényeges, hogy a pályázatot meghirdető személyek milyen végzettségűek?

U. J.

„Anyanyelvünket is állandóan tanulnunk kell...”

Beszélgetés Keresztury Dezső akadémikussal

Keresztury Dezső költő, irodalomtörténész, kritikus, az akadémiai helyesírási bizottság elnöke. Nemcsak művésze, hanem művelője is a nyelvnek. Beszélgetésünk az anyanyelvvél való „találkozásával” kapcsolatos.

— *Milyen hatással volt a gyermek Keresztury Dezsőre a szülőföld, a nevelkedés színhelye?*

— Egész gyermekkorom színmagyar környezetben telt el. Zalaegerszeg egy kurucnak mondott, ellenzéki megye székhelye s egy ősi, műveltségében némileg elmaradt, de magyarságában szinte érintetlen vidék, Göcsej fővárosa volt. Ilyen vidék lelkem szülőföldje is, a Badacsony mellett elterülő tapolcai medence, ahol anyai ősöm élték, Nemesgulács, ahol a gyermekkori vakációkat töltöttem.

— Hamarosan rájöttem arra is, hogy másképpen beszélnek Göcsejben, a tapolcai medence falvaiban, másképpen Zalaegerszegen. Rájöttem tehát, hogy anyanyelvem, a magyar, sokféle változatban él. Hogy valamilyen egységes, önálló nyelv mégis, akkor döböntem rá, amikor idegen nyelven beszélőkkel találkoztam.

— *Hogyan emlékszik vissza az iskolai anyanyelvi oktatásra és a korai olvasmányélményekre?*

— Jó tanítók működtek a zalaegerszegi elemi iskolában. Volt köztük nem egy, aki igen fontosnak tartotta a szemléltető oktatást, s megtanított bennünket rá, hogy a világ igen gazdag, s a mi világunkat kifejező nyelv is az. Aztán engem is elfogott az olvasási láz.

— A gimnáziumban kezdetben a jeles tanulók közé tartoztam; elsős és második koromban kiváló magyartanárom s egyben osztályfőnököm volt: nem kis részben neki köszönhetem, hogy irodalmi érdeklődésem jobb irányt vett, már válogattam az olvasmányokban.

Amikor tizennégy évesen a budai Rákócziánium bentlakó növendéke lettem, hamarosan kitüntem társaim közül, mert náluk sokkal gazdagabb, bár kiforrotlan, závaros ismeretanyagra támaszkodhattam. A legfelsőbb osztályban (akkor nyolcadikban) újra az elsők közé tartoztam; az évszázó ünnepélyen nekem adták a verspályázat, a novellapályázat díját, meg az iskola legjobb tornászának érmét is. Akkor már megjelent néhány versem a *Zalamegyei Újság*-ban; ugyanott heves cikket írtam *Szabó Dezső* védelmében; az önképzőkörben előadásorozatot tartottam a modern költőkről; köztük első helyre tettem Adyt; ő volt 1922-ben érettségi tételem is, és jelesre vizsgáztam. Senki sem csodálkozott, hogy író akarok lenni, s — miután fölvettek az Eötvös-kollégiumba — irodalomtudós is.

— *Később tanára és igazgatója is lett az Eötvös-kollégiumnak. Kérem, fogalmazza meg röviden, mit köszönhet ennek az intézménynek.*

— Az Eötvös-kollégium nagy iskola volt, igen gazdag könyvtárral, kiváló tanárokkal. Köztük az egész pályámat mélyen befolyásoló *Horváth János*-sal. Tőle nemcsak kutatómódszert, hanem stílust is tanultam. Ő sugalmazta és fogadta el doktori munkámat nemzeti klasszicizmusunk esszéirodalmáról, és ő igazított el nem egy nehéz kérdésben, mikor első könyvecskémet írtam *Arany János*-ról. De akkor már túljutottam az első nagy változatokon, „zsengéim” elégetésén. Verset csak nagysokára írtam megint. *Babits Mihály* ugyan már huszonöt évesen lovaggá ütött azzal, hogy néhány versemet közölte a Nyugatban; első verseskönyvem mégis csak akkor jelent meg, amikor már kettővel túl voltam az ötvenen.

— *Ön magyar-német szakos tanári oklevelet szerzett. Vajon egy idegen nyelv (vagy nyelvek) ismerete hogyan hat*

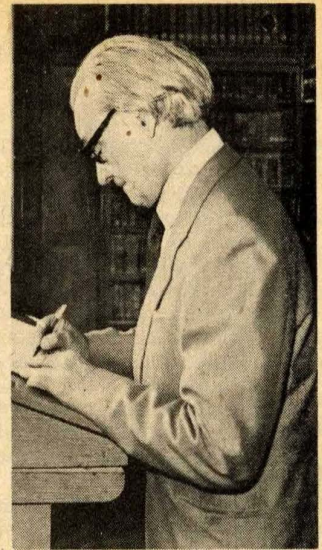
az anyanyelv használatára?

— Az Eötvös-kollégiumban hagyomány volt, hogy aki magyar szakos akar lenni, második szaknak egy másik nyelvet kellett választania. Ez igen okos szokás volt. Én is akkor tanultam meg igazán anyanyelvemet, a magyart, amikor ismertem már néhány idegen nyelvet is. A magyar fogalmazásban akkor értem el valamelyes színvonalat, amikor már tudtam, hogy a legjobb prózát a latinok meg a franciák írták. Legnagyobb költőik a görögöknek, az angoloknak meg a németeknek voltak. Nem könnyű persze egy idegen nyelvet igazán jól megtanulni, de lehet. Évtizedekkel később nekem kellett képviselnem a magyarországi germanisztikát Németországban. De ehhez az volt szükséges, hogy több mint egy évtizedet töltsék németek közt, németül beszélve, előadva, fogalmazva. Akkor tanultam meg magyarul is „anyanyelvi szinten” írni, amikor már németül is tudtam.

— *Tapasztalata szerint elég-e egyszer, a gyermekkorban megtanulni magyarul? És mit jelent Keresztury Dezső számára az anyanyelv?*

— A nyelv és a nyelvi kifejezés módja, a beszéd, az írás stílusa együtt változik az idővel. *Arany János*, a magyar nyelv egyik legnagyobb művésze maga írta, hogy kétszer tanult meg magyarul; ha jobban odafigyelünk, kiderül, hogy háromszor. Minden valamirevaló s hosszabb pályát befutott írónak is vannak „korszakai”, éppúgy, mint a képzőművészeknek, zeneszerzőknek. Ma bizonyosan más a stílusom, mint huszonöt éves koromban volt; egyszerűbb is, oldottabb is, sokszor tömörebb, nemegyszer merészebb. Öntudatlanul is, szándékosan is, de mindig törődöm vele; kényesebb vagyok rá, mint régen, igyekszem „lépést tartani” anyanyelvem fejlődésével, ragaszkodom szép és gazdag hagyományaihoz, de szeretek vele kísérletezni is; nemegyszer túlvisz azon, amit eredetileg mondani akartam, vezet a maga kapcsolatrendszerébe, szavainak légköre, élessége, színe, hangzata szerint, a benne levő erővel, ami századok alatt forrt ki, szűrődött le, s a pezsgéssel, amit a hozzákeveredő új must kelt benne: a maga nehézkedésével, cseleivel, fintoraival, látványával, okosságával és tébolyával, szenvedélyességével és elapadásával; röviden: élő gazdagságával.

— *Mit üzen az anyanyelv szerepéről, hasznáról olva-*

KERESZTURY DEZSŐ
(Adamik Miklós felvétele)

sóinknak, elsősorban is a fiataloknak?

— Az embert főként a nyelv teszi alkotó teremténné; emberi minőségünk vizsgálódik abban, ahogy élünk vele. Apolni kell, életben tartani, fejleszteni, mint az erőnlétet, a tisztaságot, az egészséget. Az anyanyelvet sem elég csak úgy elfogadni, használni, ahogy beleszülettünk, ahogy ránk ragadt. Valamivel hozzá is kell járulnunk. Mert az anyanyelv egy-egy kisebb-nagyobb emberközösség, nép, nemzet leg-nagyobb, legelevenebb és leg-szükségesebb közös alkotása. Segítségével őrződik meg a múlt, lehetséges az érintkezés idők és terek határain át két ember, de nemzedékek, világrészek, jelen és jövő magyarjai közt... Legyünk büszkéek rá, őrizzük, gondozzuk, mert páratlanul gazdag, mindennek kifejezésére alkalmas, szépen hangzik; ha jól használják, egyike a legerőteljesebb, épebb nyelveknek... Hogy a legkisebbre zsugoríthassuk az élet sodrában elkerülhetetlen súrlódásokat, szükséges, hogy jó legyen a modorunk. Az anyanyelv használata is megkívánja a jó modort. Ennek fő erényei a figyelmesség, az érthetőség, az egyszerűség, főként azonban az arányérzék, a mértéktartás... *Anyanyelvünket is állandóan tanulnunk kell, hozzá kell illeszteniünk a hevesen változó világhoz. Úgy persze, hogy azért megőrizze azonosságát önmagával. Úgy olvassunk, beszéljünk, írjunk, hogy a nyelvi tudat ellenőrző lámpácskája mindig világítson. De, mondtam már, anyanyelvünket is csak akkor ismerjük meg igazán, ha más nyelvekkel össze tudjuk vetni.*

Fülöp Lajos

Olvasóink válaszolnak

A II. évf. 4. számában közzétett kérésünkre *Zimányi Árpád* (Miskolc, Szabó L. u. 42.) arról ír, szomorúan tapasztalja, hogy lakóhelyén kevesen érdeklődnek a Rádió és Televízió nyelvűvelő műsorai iránt, lapunkat se vásárolják, pedig a cikkeknek korábbi tömörebben szakmai fogalmazása egyszerűbbé vált, „mostanában már népszerűbb a stílusuk”. *Simonits Borbála* főiskolai hallgató szerint (Nyíregyháza, Alsóbandúr u. 15.) az Édes Anyanyelvünk „kurrenszé vált, alig lehet hozzájutni”. Nem vitás, hogy „a nyelvűvelés munkája akkor hathatós, ha sokakhoz szól, a nyelvűvelésén túl az ember művelését is szívügyének tekinti”.

Jani János (Bp., XII., Kapitány u. 1.), *Zimányi Árpád* és *Tiszántúli* aláírással rendszeresen levelező, bíráló-bátorító olvasónk a frissességet hiányolják vitáinkban, pályázataink kiírásában, lezárásában, a tájékoztatásban. Igazuk van. Bár egy évente négyzer megjelenő lapnak nem könnyű aktuálisnak és elevennek lennie, jó ötletekkel ez a gond is enyhíthető. *Simonits Borbála* úgy véli „Nem ártana, ha az É. A. Előkészületben (vagy hasonló) címmel folyamatosan tájékoztatna bennünket a hamarosan boltokba kerülő, érdeklődésünkre számot tartó munkákról”.

Kaptunk időszerű, konkrét javaslatot is. *Jani János* már ebben a számban olvashat egy cikket *Szabó Dezső* nyelvészeti tanulmányairól. *Mezei Teréz* (Békéscsaba, Ságvári u. 16.) egyre gyakrabban találkozhat lapunkban írókkal, költőkkel, előadóművészekkel. Többet szeretne hallani a beszélt nyelvről, a „Beszélni nehéz”-körökről, a *Kazinczy-verseny* tapasztalatairól *Mezei Teréz*, *Zimányi Árpád*, *Mezei Teréz* is, *Simonits Borbála* is bírálja a rádió és tévé szereplőinek beszédét. „Ne csak a rádió- és tv-bemondókon köszörüljék úgymond nyelvüket — írja *Simonits B.* — hiszen szereplésük csak kisebb hányadát teszi ki az adásidőnek, ellenben jócskán rászolgálna egyik-másik főműsor is a rosszallásokra. Elsősorban a dokumentum- és riportműsorokra gondolok, melyekben a legközvetlenebbül tapasztalható az alanyok nyelvi műveletlensége, rossz beszéde. (No, a riporterek se szentek, sőt mi több, a kommentátorok közt is akad pösze és racscoló!)”

A hivatali nyelv (*Mezei T.*), a helyesírás (*Zimányi Á.*), az ifjúsági nyelv (*Simonits B.*) folyamatosan műsoron van. Igyekszünk humorral fűszerezni írásainkat, *Tabi László* cikkeit mi is várjuk (*Simonits B.*). Több pályázatot kellene kiírunk, a *hot-dog*-ra és más efféle (*Z. Szász István Szentendre, Csabagyöngye u. 5.*). Arra is gondolunk, hogy bizonyos „szakállas” témákra is vissza-visszatérünk, ha röviden is, esetenként egy-egy előforduló hiba kijavításával, így a határozatlan névelő helyes használatára (*Gyurkovits István, Bp., II. Pengő u. 6—8.*).

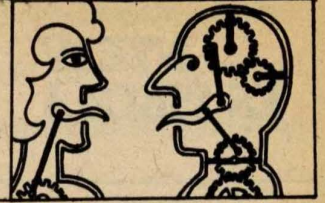
Többen is biztatnak minket, legyünk erélyesek, hevesek, követeljük a Művelődési Minisztériumtól, a Magyar Rádió és Televíziótól, hogy... hűzzük meg X. Y. nyelvész és „a nyelvűvelés egyéb felkentjei” fülét, mert... — Nem kívánánk efféle pózokban tetszelegni! Határozottak akarunk lenni a hibák elleni fellépésben, a nyelv egészséges hajtásainak ápolásában, de nem óhajtottunk nyelvészeti póthivatal lenni, mert főhivatalra sincs szükség. Hisszük, hogy türelmes meggyőzéssel, a nyelvi műveltség terjesztésével messzebbre jutunk.

Bencédy József
felelős szerkesztő

KÉPES ÉRTELMEZŐ SZÓTÁR:
BLAHÁZÁS (ALULJÁRÓBAN CSÁMBOROGNI)

SZAKNYELVI BERKEKBEN

Nyelvművelés a gyárban

Beszélgetés egy gyárigazgatóval

— Kezdő mérnök koromban magam sem sokat törődtem azzal, hogy milyenek az írásaim. Nem szívesen vallok be, de mikor lelkes ügyintézőm során keletkezett levelemben egyik-másik régvigágású főnököm „javítást eszközölt”, bizony kukacosnak minősítettem az öreget — mondja *Trajkovics József*, a Kőbányai Vas- és Acélöntöde igazgatója, akitől arra kértünk engedélyt, hogy gyárban a vállalati iratok nyelvét tanulmányozhassuk.

— *Ebben az esetben ez a minősítés nem is volt igazságtalan.*

— Részben igen. Főnököm azt tanulta, hogy a levél a vállalat tükré, s akkor jó, ha még a tönk szélén álló vállalatról is elhítheti: érdemes az üzletfelek bizalmára.

— *Ma ez a cél már aligha követhető.*

— Ilyen fogalmazásban valóban nem, hiszen hamis látzatot kelteni tisztességtelen dolog. Mégis, ahogy vállalati életem során felelősségem és ezzel együtt felelősségudatom nőtt, egyre fontosabbá vált előttem minden szó és minden írásjel.

— *Miért? Úgy gondolja, hogy írása az, amelyből megítélik?*

— Divatos kifejezéssel élve: is-is. Nemcsak a vállalat jó híréről van szó. Rájöttem ugyanis arra, hogy a nyelvi vétségek, a botladozó fogalmazás mögött súlyos veszély rejtezik: az igazság nyelvi eszközökkel való leleplezése vagy a kellően ki nem érlelt gondolat nyelvi eszközökkel való „feltupírozása”.

— *Tudna-e rá példát mondani?*

— Nem is egyet. Hallgassa meg ezt a részletet egy hozánk intézett levélből: „Megjegyezzük: csak a minimális értéket rögzítettük, és mivel Önök ennél nagyobb volument szeretnének kiszállítani, *lekontingentálva* 1,7 millió rubel lett.” A kétszeresen is kifogásolható — (főlölséges idegen szó és a lett határozói igeneves állítmány) — itt aláhúzott szerkezet durva magyartalansága gyanút

kelt. Kiderült, hogy a *lekontingentálva* lett azt jelentő, hogy a levél írója, bár a szállító reklamációjára feljegyezte annak magasabb összegű szállítási készségét, szerződést mégis (nyilván az előzetes érdeklődés elmulasztása miatt) csak kisebb terjedelmre kötött. Nyelvi vétség? Nyelvi manipuláció!

— *És mit ért ön az iratok...*

— *Feltupírozásán?* Legyen most példa erre egyik házi szabványunk: „*Porgyártás: A száraz keverés öntödei homokkeverőben történik 1—2 óra időtartamig. A keverőből az anyag ferritizálásra kerül*”... A fogalmazó (jelen esetben egy ún. szakember) erőszakotlont pontossága fontoskodással lett, figyelmen kívül maradt az „üzenet címzettje” (a munkás), aki nem „szövegeléssel” akarván szakember mivoltát bizonyítani, ugyanezt így mondja el: „A port 1—2 óráig át az öntödei homokkeverőben szárazon keverjük, majd ferritizáljuk.”

— *Vállalata a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak jogi tagja. Ebből és nyilatkozatából arra következtetünk, hogy környezetében tudatos nyelvűvelés folyik.*

— Mint mérnökben és szakíróban tudatosodott bennem, hogy a nyelvi kifejezés akkor helyes, ha a valóságot tükrözi. En ezt a nézetemet, ha módom van rá, sem szaklektorként, sem munkahelyi vezetőként nem rejtem véka alá. Ilyen értelemben magam is nyelvűvelő vagyok.

A nyelvűveztől viszont nem azt kívánom, hogy helyettünk gondolkodjanak, amikor új tervezésű termékeinknek vagy alkatrészeinknek, esetleg új technológiai műveleteinknek megnevezéséről van szó. *Grétsy László* Szaknyelvi kalauza mellett szükségünk volna olyan módszertanra is, amely segítené bennünket a megnevezések (terminus technicusok) megalkotásában és a szakmai közleményeknek a valóságot helyesen tükröző megfogalmazásában.

Pusztai István

MAGYARUL!

Messziről látni már a sátortető feliratát: *Carpigniani*. Az-tán a többi is: *Cornélius*, *Lido Shake*, *Technology for a sweeter world*. Nem messze innen, a belvárosi sétálóutcában virágot szeretnék venni. Ahá! Megvan: *Philantia*, közli az üzlet felirata. Szemben egy másik bolt. Ez a *Clara Boutique*. Nézem a kirakatokat, és megéhezem. Semmi baj: ihol a *Hot dog!* A Szép utca elején *Vino* bárba csalogat egy fekete tábla. A közeli illatszerboltban *Puder*, *rouge*, *kölnivíz* felirat virít. És még koránt sincs vége az idegen szavak kavalkádjának. Néhány lépés, s máris a *Boszik tricotate* vitrinje előtt állok. A közért *Delicatessen* felirattal invitál vásárlásra.

Nincs szándékomban a turisták köntösében tetszelegni. Ám a kereskedelem különösen jó táptalaja az idegen szavak terjedésének. És ezt nem lehet szó nélkül hagyni. „Keleti nyelvünkkel sohase szervülhetnek idegen szók, annyira nem forradhatnak össze vele, mint eleven testtel egy piszkafa. De nemcsak szépérzékemet sérti ez. Gazdálkodásnak is cudarul rossz. Az idegen szóknak szállást adhatunk, de aztán kivernek bennünket tulajdon házunkból” — írta Kosztolányi Dezső az idegen szavak ellen. Lehet ennél pontosabban fogalmazni?

Nem valami lángpallóst kérek a kereskedelmi dolgozóktól, hanem egészséges ellenállást. Ne örvendezzenek a *Carpigniani*, a *Lido Shake* és társaik felfestésekor. Egyébként is egy-egy áru külföldi névtől még nem lesz jobb... Inkább keressék meg a szavak magyar megfelelőjét, és azokat terjesszék. Lehet, hogy így „póriásabb” feliratok kerülnek az üzletek homlokzatára? Lehet. De ezeket mindenki érteni fogja. És ennél többet egyetlen felirat sem kívánhat!

Cseh János
Budapest

Éber szemmel, füllel
NEM KELL A BIKÁ?

Négyes ikrek Gyöngyösmelléken

A „gyanúsított” egy hormonkészítmény

„Tisztelt Szerkesztőség! Amennyiben érdekelné Önöket, a múlt év január 7-én termékenyítettem Gyöngyösmelléken Szabolcsi József, 323859 számú 6 éves tehenét, amely 9 hónapra megellett. Négy borja lett: kettő bika, kettő üsző. A borjak szépek és egészségesek. Megtekinthetők, Gyöngyösmellék, Petőfi u. 17. sz. alatt Szabolcsiéknál.

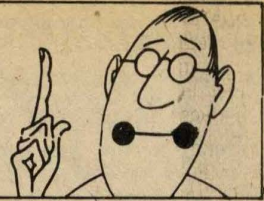
Palaczkai Zoltán”

(Dunántúli Napló, 1981. jan. 13.)

Az újságkivágat, ill. az idézet beküldője — id. Sáfár Gyula, 7626 Pécs, Kiss Ernő u. 26. — a következőt kérdezi: Gyöngyösmelléken nincs szükség bikára?

U. J.

BESZÉLNI NEHÉZ

Hangszórók kora

Egy rádióriporter gondolatai élőbeszédünk változásairól

Évezredekén át szájtól fülig szállt az emberi hang. Közvetlenül hallotta egymás szavát és dalát az ember. Napjainkra viszont tele lett a világ hangszóróval.

Rádióriporterként három évtizede naponta beszélt nyelvünkkel dolgozom, és egyre jobban érzem, látom, hogy nemcsak környezetünket alakítjuk át közösen, hanem együtt változtatjuk beszédünket is. Mindennap újra meg újra észre kell vennem, hogy nyelvünk, és főképpen beszélt nyelvünk, annyira köztulajdon, mint maga a levegő. És érdemes ebbe egy kis hasonlattal jobban belegondolni.

Ha egy zárt tanteremben huszonöt tanuló csupán egy órányi időt tölt el együtt, műszerekkel kimutathatóan mindenkinél a tüdejébe kerülnek olyan levegőmolekulák, amelyek megjárták már valamennyiük tüdejét, vérkeringését. Szinte pontosan így élünk egymással mindannyian, akik egy nyelvet beszélünk.

Nyelvünk közhasznátsága legfeltűnőbb az egy nyelvet beszélő közösség (vagy a közösségen belüli kisebb közösség!) egy-egy tagjának szókincsén, szóhasználatán, kifejezésformáin látszik meg. De legmaradandóbban élőbeszéde hangzását határozza meg. Mert a rossz kifejezéseket, a helytelen szavakat, a hibás mondat szerkesztést egy kis gonddal el tudjuk kerülni. De élőszavunk hangmenetét — főképp, ha érzelmeink, indulataink készítenek szóra — szinte képtelenek vagyunk szabályozni.

A magyar nyelven beszélők gyermekei évszázadok, évezredek óta úgy nőttek fel, hogy nemigen hallottak más hangzású szót, más hangmenetű dalt és zenét, csak amelyik beszélt nyelvünkkel azonos hangzású volt.

Ma már úgy nőnek fel gyermekeink, hogy húszéves korukra a fülükkel befogadott és ízlésvilágukba beépült dallamok hangzása, hangsúlyrendszere nem azonos anyanyelvünk hangmeneté-

vel. Nagy részben ez az oka annak, amit egyre többen emlegetnek, hogy „nem tudnak már beszélni a hivatásos beszélők sem”.

Élőbeszédünk hangzásáról szólva hadd mondjak el itt valami figyelemre méltónak látszót:

Aki tiszta magyar szavú vidékről életében először került külföldi nagyvárosba, ott az idegen nyelvű utca tömegzaja furcsa érzéssel tölti el. Még egy kis félelemmel is. Így voltam én is; szinte menekülni akartam. Talán így tölti el idegesség a pisztrángot is, ha olyan vízbe kerül, amelynek más az összetétele, a hőmérséklete és oxigéntartalma, mint amilyenhez ő hozzászokott. Rögtön megérzi: ez nem az ő világa.

Am ha valamilyen finnugor nyelvű sokaságba jutunk (a hitelesség érdekében is hadd beszéljek többes szám első személyben), ott a tömegszivajban rögtön otthonosan érezzük magunkat. Mintha körülöttünk mindenki magyarul beszélne.

Nem hiszem, hogy ez csupán afféle romantikus „belemagyarítás”. Inkább annak bizonyossága ez is, hogy az emberi szó legősibb és legmaradandóbb eleme maga a hang, a hangzás. (Ézért elválaszthatatlan egymástól a nyelv, a beszélt nyelv és a zene!)

Ebből pedig az következik, hogy ha ma is füllel érzékelhetően hasonlít egymásra a magyar, a finn és az észti tömegszibongás, ha ma is ugyanolyan az összhangzata, muzsikája, akkor ötezer évvel ezelőtt is lényegében ugyanilyen volt. És hiába, hogy a később egymástól elszakadt népek nyelve külön-külön másként alakult — új és másfajta szavakkal gyarapodtak, más lett a mondat szerkesztésük, sőt a ragozásuk is —, a hangzás, a beszéd muzsikája, összhangzata megmaradt.

Ötezer év után most kezd változni.

Jórészt a világot elárasztó mikrofonok és hangszórók okán és által.

A fiatalok természetes emberi ösztönrel vonzódnak az újhoz, és mindenhez, ami korszerű. A mi gyermekeink is nagy rokonszenvvel figyelik a fejlett ipari országok technikáját, a bennük lakóknak technikával is gazdagabb életét. Ezért „gyerünk utánuk!” gondolatla próbálják utánózni az ottani fiatalság viselkedését. Az öltözködési divattal együtt átveszik tőlük a társaslethez, szórakozáshoz nélkülözhetetlen „újnótát”, a divatzenét. (A fiatalságnak nagyapáink idejében is mindig újnóta kellett!)

Am ma már az újnótákat, a híradástechnika elképesztő fejlettsége révén, világméretű propaganda- és reklámgépezet terjeszti. Nem azért mondom, hogy a tanyasiakat

feketítem be, de az utolsó öt-hat esztendőben nem találtam egyetlen olyan tanyasi iskolát sem, amelyikben legalább néhány gyerek ne dicsekedett volna saját magnetofonkészülékkel. Az ország rádióval és televízióval való telítettségéről pedig már teljesen fölösleges szólnom.

És az ifjúságunk figyelmének központjában álló, többszörös hangerővel szóló hangszórókból legtöbbször nem anyanyelvünkön, vagy ha igen, akkor sem anyanyelvünk hangzástörvényei szerint hangzik a dal. Sokukat nagyon idegesítené is, ha úgy szólna.

Csak a botfülűek és a süketek állíthatják, hogy mindez nincs hatással élőbeszédünk hangzására. A közösen használt, levegőként be- és kilélegzett beszélt nyelvünk hangzására.

Az érzékeny fülűek közül pedig sokan szinte megmagyarázhatatlan félelmet éreznek magukban. Talán a pisztráng veszélyérzetét. Bevallom, néha én is ideges leszek e tények láttán és halatán.

Pedig nyelvünkön évezredek alatt bebizonyosodott, hogy változásra képes. És ez nagyon jó. Mert minden, ami csak él a földön (még az élőbeszéd is!) csak akkor életképes, ha változóképes.

Bizonyos, hogy nyelvünk nemcsak megváltozott mondat szerkesztéssel és újfajta ragozással élhet és fejlődhet tovább, hanem újféle hangzással is.

Am, hogy e változás ne véletlenszerűen alakuljon tovább, ahhoz feltétlenül kell, hogy a nyelvtudósok most már határozottan nyergeljenek át az írásközpontú nyelv-művelésről a hangzásoközpontú,

a beszélt nyelv-központú nyelv-művelésre. Ez igazán az „emberközpontú nyelv-művelés”, mert az ember, a sok ezer év alatt kialakult természete szerint, elsősorban fülével fogja fel embertársai (főként hangban, szóban kifejezett) érzelmeit, gondolatait és akaratát. Az írástudók az írás bűvöletében erről hosszú időn át szinte teljesen megfeledkeztek. Talán éppen azért, mert írószerszámok már évezredek óta vannak, de hangszórók alig száz éve.

Am napjainkra, amikor a hangszórók már ellepték a világot, nem lehet vissza nem adni a hallható hang rangját a nyelv-művelő munkában, és ezzel együtt elismerni — vagy még inkább: felismerni — a fül, a hallás, a bennünk élő hangzásigény jelentőségét.

Kispista István
(Budapest)

Hogyan bánjunk a szünetekkel?

Hangsúly, hanglejtés, szünet és beszédtempó együtt segít a magyar beszéd tagolásában; vagy — ha elrontják őket — együtt válnak a félrevezetés eszközevé. — Nézzük csak!

„A huszonkét éves, Moszkvában tanuló zongoraművész, aki a lengyel közönséget is meghódította, tökéletesen kezeli hangszerét.”

Jelölésünk igyekszik tükrözni a hangzásformát. A beszélő erősebben hangsúlyozta a „huszonkét” számnév második elejét, mint az elsőt; holott az összetett szónak csak az elejére eshet hangsúly. Igen gyengén emelte ki a zongoraművész másik jellemzőjét, hogy „Moszkvában tanuló”. S nem érezte sem hangsúllyal, sem szünettel, hogy a „huszonkét éves” meg a „Moszkvában tanuló” két egyenrangú jellemzője a zongoraművésznek; mégpedig újdonságukat tekintve fontosabbak, mint maga a (határozott névelős, tehát csak megismételt) „zongoraművész” szó. Ezért hát úgy hatott, mintha a „zongoraművész” a „huszonkét éves Moszkvában” tanuló!

Hogyan kell ezt a saját értelmének megfelelően elmondani?

Az első tagmondat a két vessző közé ékelt megszakítás után folytatódik. A beszélő közepéresen hangsúlyozta a „tökéletesen” szót,

Hány éves Moszkva?

„Beszélni nehéz” című rádióműsorunk 10-i adásában az első példát így hallottuk:

gyengébben a „kezeli” állítmányt, s emelt erővel a „hangszerét” tárgyat. Na de miért? Hiszen természetes, hogy aki zenész, az „kezeli hangszerét”! Kiemelést — mégpedig nagyon erőset — az érdemel csak itt, hogy ő ezt „tökéletesen” teszi. — Hibás a közbevetett tagmondat is. Az „is” szócska jelzi: nem az itt a legerősebb hangsúlyú, hogy „meghódította”, hanem az, hogy „a lengyel közönséget is”.

Ez a szövegrészünk tehát akkor hangzik jól, ha gyenge hangsúlyt kap a „zongoraművész”, erősebbet a két jellemző jegye (s ezek között kellő szünetet tartunk); azután rövidke szünettel elülhátul elhatároljuk a közbevetett részt, és benne az „is”-sei nyomósított tagra adjuk a nagyobb, a közepes erejű hangsúlyt; majd az utolsó részben csak azt emeljük ki, ami a legfontosabb, de azt erős hangsúllyal. — Így jelölhetjük:

„A huszonkét éves, Moszkvában tanuló zongoraművész, aki a lengyel közönséget is meghódította, tökéletesen kezeli hangszerét.”

Mi az „összeharácsolt”?

Az iménti legnagyobb hibának épp az ellenkezőjét találtuk egy másik példában. Ez így hangzott el:

„Az összeharácsolt fémből készült alkatrészeket keletre irányították, hogy más népek torkát messék el velük.”

Az első mondatnak valóban az a legfontosabb része, hogy „keletre irányították”. Persze: az „alkatrészeket”! De nem ez a fő újdonság (a határozott névelő mutatja: volt már szó róluk); hanem az, hogy milyen, miféle alkatrészeket. Ha a beszélő hangsúlyozását komolyan vesszük azt hihetnénk, hogy két jellemzőjük van: „összeharácsolták” őket és: „fémből készülték”. Am ez nem igaz: az „összeharácsolt” valójában a „fém” jelzője! De akkor csak az első szó kaphat hangsúlyt (s az itteninél erősebbet); a „fém” szónak ehhez hozzá kell tapadnia, hangsúlytalanul, töretlen tempóban, és szünet nélkül.

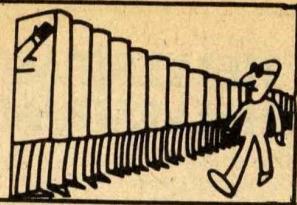
A „hogy” kötőszó előtt gyakran nem szükséges szünetet tartani. Itt azonban kell

egy rövidke, mert a „hogy” célhatározói mellékmondatot vezet be. A beszélő e részben a „torkát” szót emelte ki legjobban, mintha azt kellene jeleznie, hogy más népeknek nem a lábát vagy más részét, hanem a „torkát”. Am feyverekekről van szó, s velük kapcsolatban a „torkát messék el velük” nem újságot, egyik szaván sem érdemel hangsúlyt. Annál erősebb kiemelés jár — a „keletre” folytatójaként — a „más népek” szerkezet elejére.

Próbáljuk akkor úgy elmondani, ahogy itteni jelölésünk mutatja!

(Jelzésrendszerünket közvettük folyóiratunk 1979 évi 1. számában.)

Deme László

Az Élet és Irodalomban Balabán Péter írt a népszerű angol nyelvű művelő könyvről, Ernest Gowers *Plain Words* című munkájáról. E cím — magyarra így lehetne fordítani: *Egyszerű szóval, Egyenes beszéd, Nyakatekerttség nélkül* — jelszóként sűríti a szerző programját: harc a hivataloskodó fontoskodás, a nagyképű szószaporítás és a kopott, üres sablonok ellen.

Ugyanezért viaskodnak a magyar nyelvű művelők is, közös tehát a harc vonalunk. Még a hibatípusok, az elcsépelet divatszók, az angol sajtó „mindenes” jelzői is ugyanazok, mint nálunk (pl. *alapvető, döntő, globális, jelentős, komoly*); szinte már illetlenség kimondani, leírni őket, mégis ezeket ugratja elő minduntalan a gépies megszokás. Ha talán meglepődünk az egyezéseken, meg is nyugodhatunk: ezen a téren nem maradtunk el a világszínvonaltól.

*

Hírt adtunk már az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének szerepéről, a kanadai multikulturális igazgatóság, illetve minisztérium tevékenységéről és a külföldi egyetemeken újonnan létesült magyar tanszégekről. E szervezetek együttműködésének eredménye az a magyarságtudományi konferencia, amelyet Torontóban tartottak. A *Nyelvünk és Kultúránk* beszámolója szerint a magyar irodalom, néprajz, nemzetiségi kérdés és emigráció történet mellett a magyartanítás kérdéseit is tárgyalták. Torontóban több mint hétszáz gyermek jár a magyar hétvégi iskolába. A bemutatott tanítást követő eszmecsere hasznos tanulságokat nyújtott a látogatóknak. Az a tény pedig, hogy a konferencián 150 résztvevő kísérte figyelemmel az előadásokat, bizonyítéka az érdeklődésnek, amely népünk és nyelvünk iránt világszerte erősödik.

Az Akadémia újjáalakult Anyanyelvi Bizottsága első ülésén számba vette a következő öt éves időszakra tervezett kiadványokat (a *Nyelvművelő Kézikönyv* második kötete, iskolai értelmező szótár, magyarító szótár, kiejtési kézikönyv stb.) és a nyelvű művelő munkával kap-

csolatos teendőket. Ezek közt került szóba lapunk hatékonyságának és népszerűsítésének kérdése is. Hogy céljának megfelelő, nagy példányszámú közönséglappá váljék, a terjesztés fejlesztése mellett a legalább kéthavonkénti megjelenés volna szükséges. Míg ez megvalósulhat, fontos szerepet töltenek be a sajtóbeli nyelvű művelő rovatok is — a vidéki lapok kezdeményezése különösen fontos és dicséretes —, valamint a rádió és a tévé nyelvi műsorai. Az előbbieknél kívánatos a nagyobb igényesség, az érdekesség, korszerűség és tudományos hitel egybehangolása; az utóbbiak széles körű hatását pedig, sajnos, lerontják egyéb műsorok nyelvi pongyolóságai, „divatos” torzulásai és hibái.

*

A névdivat szertelenségeinek számos példáját láthatjuk-hallhatjuk iskolák osztálynévsoraiban, játszótérek gyerekszivájában.

A névdivatról érdekes rádiódokumentumot állított össze Kubinyi Ferenc (*Jennifer és Tuburkán* címmel meg is jelent). Nyilatkozói közt új szempontra hívta föl a figyelmet dr. Linka Zoltán gyermekpszichiáter. Orvosi gyakorlatából példákat idéz arra, hogyan hat a gyermek személyiségfejlődésére a reá aggatott furcsa, feltűnő, erőszakoltan egyéni név. Kiderült, hogy sok ideges panaszt, torzító változást éppen az a stresszhatás okoz, amely „különködő” neve miatt éri a fiataalt abban a kisebb közösségben, ahol él. Zavarja ez őt érzelmi életében, pályáján való boldogulásában, a párválasztásban, és sokszor egész jellemfejlődését befolyásolja. Püpként viseli a nevét, elkeseredve, utálattal. A névvel való előkelősödés paradox voltát szellemes példán élezi ki: hogyan érzi magát az a nő, aki *Mercedes* névvel Trabantba kénytelen ülni?...

*

A *Radnóti Színpad* március 18-án a *Nyelvédesanyánk* című értékes műsorral köszöntötte a magyar nyelv hétét. Kiváló előadóművészek voltak az est szereplői. Közülük kettőt, Béres Ilonát és Sinkovits Imrét címlapképünk ábrázolja. **K. M.**

Nyelvművelő kézikönyv

(Főszerkesztő: GRÉTSY LÁSZLÓ,
KOVALOVSKY MIKLÓS. Akad. K. 1980.)

A kézikönyv — abc-rendje révén — közvetlenül is tanulmányozható, felhasználható, mégis ajánlatos, ha először elolvassuk a Bevezetőt, vagy legalábbis végigfutunk rajta. Megtudjuk belőle, hogy a kézikönyv „felöleli a magyar nyelvtan szabályrendszerének legfontosabb fejezeteit... a hozzájuk kapcsolódó nyelvhelyességi tudnivalókkal együtt... A gyakorlati érdeket és használhatóságot, a részletkérdésekben való gyors tájékozódást pedig a könyv anyagának szavakra, kifejezésekre vagy legalábbis jellegzetes típuspéldákra való felbontása szolgálja. A munkának ebbe a rétegébe van beleolvasztva... egy korántsem teljes, csupán a könyv kereteibe illő és férő magyarító és szinonimaszótár is, a stílusfejlesztés segítségére.” (5. l.)

A rendkívül gazdag és az iméntiekből is láthatóan sokféle anyag önálló címszókba és utaló címszókba van rendezve. Az önálló címszók olyan elvi, elméleti témákat tárgyalnak, mint alany és állítmány egyeztetése, anyanyelvi nevelés, előadói nyelv, hanglejtés, hangsúly, író és nyelvi norma, képes beszéd, szókép, köszönésformák stb., illetve egy-egy szó, kifejezés, nyelvtani forma használatáról mondanak véleményt, mint pl. *amely, ami, engesse — engedje, eszközöl, hogy, jön, kinyer, kiszere* stb. Az utaló címszók a könnyebb eligazodást segítik.

A kézikönyv teljes anyaga 3800 önálló és kb. ugyanannyi utaló szócikk, ebből az I. kötet 1964 önállót és 1888 utalót ölel fel. A nyelv, a nyelvű művelés iránt érdeklődő embernek élvezet és szórakozás a vaskos, 1295 oldalas könyvnek a lapozgatása és futó olvasása is. Az én szemem olyan aktuálisan friss részleteknél akadt meg, mint az asszonynev, a *-ban, -ben*

rag, a *Batthyány* név kiejtése, a *gyárat megtekintett szakemberek* melléknévi ige-neve, a *barátság* kiejtése, *Amerigo Tot* vagy *Tóth Imre időben* vagy *idejében*.

Nagy értéke a *Nyelvművelő kézikönyv*nek, hogy a nyelvű művelést teljes szélességében kezeli, a nyelvtani szabályoktól a stilsztikáig, beleértve a közlési folyamatot, a nyelvi rétegeket, nyelv és magatartás ezernyi összefüggését. Nemcsak állást foglal, tanácsot ad, hanem utat, irányt is mutat a nyelvi fejlődés befolyásolására: „A nyelvű művelő... egyszerű vizsgál, mérlegel és ítélkezik, másrészt irányít, tanít és nevel is... A fejlődési irányzatok megállapításával, értékelő javaslataival és tudatosító szerepével pedig a jövőt is szolgálja: irányelveket ad a nyelvi tervezésnek.” (19. l.)

Rokonszenves vonása a szócikkek szerzőinek, hogy a nyelvű művelésben az utóbbi három évtizedben kialakult módszert követve nem fehér—fekete, igen—nem alapon foglalkoznak állást egy-egy nyelvhasználati kérdésben, hanem mérlegelnek, tanácsot adnak, figyelnek a nyelvi rétegekre, alapvetően természetesen az irodalmi és (vagy) köznyelvre, a szüntelenül változó, de jól kitapintható központi, normatív nyelvváltozatra.

Örömmel üdvözljük ezt a régen és nagyon várt kötetet, és türelmetlenül várjuk folytatását. Nemcsak bekoronáz egy felsorolhatatlanul hosszú tanulmány- és kézikönyvszerű sorozatot, hanem teljes bizonyossággal megindítja a nyelvű művelés új fejezetét. Tudományes alaposágával, gyakorlati igényével serkentheti az Édes Anyanyelvünk olvasóinak érdeklődését, aktivitását is.

Bencédy József

JAKAB ISTVÁN:

Nyelvünkről - nyelvünkért

(Madách — Gondolat, 1980)

A pozsonyi egyetem tanárának ez a második nyelvű művelő kötete a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársas-

ság egyezményének keretében jelent meg. Országaink kulturális együttműködésének és a helyes nemzetiségi politikának örvende-

tes jele ez, annak az alap-gondolatnak a jegyében, amelyet a könyv előszava szállóigének kínálkozó tömörséggel fejez ki: „Egy magyar nyelv van.”

A csehszlovákiai magyarságban — nemzetiségi léte miatt — fokozott mértékű a társadalmi élet fejlődésével járó nyelvi elbizonytalanodás. Ezért a nyelvvelőnek „kétfrontos” éberséget kell tanúsítania: egyfelől feltárni és orvosolni az egyetemes magyar nyelvhasználat rendellenes jelenségeit, másfelől kigyomlálni a szlovák nyelv hatásaként megjelenő — jórészt szóhasználati — idegen-szerűségeket.

A szerző számos „közös” vétséget tesz szóvá és elemez — ezek témái itthoni nyelvvelőinknek is. A könyv sajátos, helyi vonatkozású anyaga a szlovák nyelvből beszüremelő jelensé-

geket tárja föl, mérlegeli, és helyettesítésükre javaslatokat tesz. Ennélfogva hivatását elsősorban a „Szlovák sajtóosságok magyar mezben” című fejezet teljesíti azzal, hogy rámutat a visszasszágokra, például arra, mennyire elmossa a jelentéshatárokat, ha a szlovák *kotol*, *kotlik* szót mindig *katlan*-nal fordítják, akár *kondér*, akár *bogrács*, akár *kazán* vagy *üst* a megfelelője. Eltérő módon nevezi meg a két nyelv az iskolatípusokat: mivel pedig az *ucitel* minden pedagógus neve, a szolgai fordító akkor is *tanító*-t ír, ha *tanár*-ról van szó. Stb.

A mi itthoni nyelvhasználati problémáink megvilágításában, a hibák javításában a szerző hazai nyelvvelő-sünk elveit követi, s illetékes, rátermett fegyvertársunknak bizonyul.

Szende Aladár

J. SOLTÉSZ KATALIN

A tulajdonnév funkciója és jelentése

Akadémiai Kiadó, 1979.

Köznév és tulajdonnév megkülönböztetésére mindenki emlékszik a nyelvtanból. A szó jelentésének meghatározására azonban nyelvész sem könnyen vállalkozik, hiszen a jelentéstani szakirodalom is különféle oldalról igyekszik megközelíteni a kérdést, akár csak egy legyőzhetetlennek látszó hegy-csúcsot. A tulajdonnév pedig még bonyolultabb problémákat vet föl. Sokan azt vallották ugyan, hogy a névnek nincs is jelentése, csak megjelöl, egyénit, holott — ha áttetelezen is — sokkal gazdagabb tartalmú, mint egy közszó. Gondoljunk arra, hogy pl. az *Ady* névhez az asszociációknak mennyivel dúsabb, színesebb szövevénye tapad, mint e főnévhez: *költő*. Más mértékben, de többé-kevésbé így vagyunk egyéb névfajtákkal is. Hogy egy névnek bonyolult jelentésszerkezete van, találó szavakkal világít rá a könyv: „A tulajdonnevek körül különböző történelmi, társadalmi és kulturális tényezők olyan asszociációs tartományt, érzelmi, hangulati légkört alakítottak ki, amely a tulajdonnévnek egészen sajátos helyet teremt a nyelvi jelek rendszerében. (Hol van még egy olyan szófaji alkategória, amelynek vizsgáláfa önálló tudományággá fejlődött?)” S éppen ez teszi a tulajdonneveket oly izgalmasan érdekessé is.

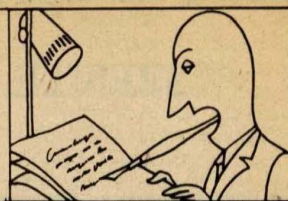
A névtan legbonyolultabb problémakörének összefog-

laló vizsgálatára vállalkozott tehát J. Soltész Katalin. A tulajdonnév jelentésére, ill. információtartalmára vonatkozó számos nézet kritikái ismertetése és józan mérlegelése után részletesen tárgyalja — a nyelvlélektani és -szociológiai szemléletet érvényesítve — a különféle névfajtákat; ember-, állat-, hely-, intézmény-, árunevek, címek stb. Jelentős helyet kap a név egyik sajátos funkciója, a stilsztikai szerep (esztétikai érték, névhangulat) és ennek gyakorlati és művészi hasznosítása (névizlés, névdivat, írói névadás). E különösen színes fejezet mellett — némely pontot, pl. az íráskép szerepét itt is csak érintve — sok más, „nyelvészibb” tárgykörrel is foglalkozik a szerző (pl. tulajdonnév és köznév érintkezése, átmeneti típusok stb).

Az olvasó csodálkozik és sajnálkozik egyszerre: ámul azon, hogyan lehetett ezt a problémaszöveget — elméleti és gyakorlati tanulságaival s hatalmas, soknyelvű példaanyagával — alig 170 oldalra zsúfolni (a többi 30 bibliográfia és mutató), és sajnálja, hogy egy-egy érdekes fejezetből nem kapott sokkal többet. A szerző azonban ritka fegyellemmel és lényegsűrítő érzékkel tömöríti anyagát, anélkül, hogy olvasmányosságából vesztené. Ez vigasza az olvasónak, a szakembert pedig kárpótolja a távlatokat nyitó és további kutatásra ösztönző gazdag bibliográfia.

Kovalovszky Miklós

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Tisztelt Cím!

Az MTA Helyesírási Bizottsága 1981. január 30-i kelettel ezzel a megszólítással juttatta el az alábbi kérését nyomdászokhoz, nyelvészekhez, írókhoz, újságírókhoz, kiadói szerkesztőkhez, pedagógusokhoz.

„Az MTA elnökségének határozata értelmében megindult a helyesírási szabályzat 11. kiadásának kidolgozása, ill. a Helyesírási Bizottság távlati terveinek megfelelően megkezdődött a Helyesírási tanácsadó szótár átdolgozása és javított kiadásának előkészítése. A szabályzat szójegyzékében, valamint az új Helyesírási tanácsadó szótárban a mai életben leggyakrabban használt szóanyagra van szükség. Kérjük, hogy azokat a szavakat, szókapcsolatokat, melyeket a készülő szabályzat szójegyzékébe vagy a Helyesírási tanácsadó szótárba szeretne felvetetni (s amelyek sem a jelenlegi helyesírási szabályzatban, sem a Helyesírási tanácsadó szótárban, sem a Helyesírási Bizottság c. iskolai kézikönyvben nem szerepelnek). 1981-ben bármikor, de lehetőleg június 15-éig juttassa el a Helyesírási Bizottság titkárához, Keszler Borbála egyetemi adjunktushoz (Budapest, Pesti Barnabás u. 1.; 1052).

Önzetlen fáradozását előre köszönjük.”

Kedves olvasónk, ön is tekintse magát címzettnek! Az ön közreműködésén is múlik, meg fogja-e találni majd az új helyesírási kézikönyvekben azokat a szavakat, amelyeknek írására a leginkább szüksége van.

A rovatvezető

Éber szemmel, füllel

PONT, PONT, SZEPLŐCSKE...

A körüli látszeréskirakat cégtábláját minden bizonnyal eleve rossz szeműeknek tervezték. Reménykedjünk, hogy a rövidlátók az üzletet elhagyva, szemüveggel az orrukon már nem pillantanak föl a kiírásra! S immár élesen látva sem tűnnek föl nekik a felirat szeplőcskéi, az SZTK és a BM betűszók utáni fölösleges pontok. (No meg a két betűszó közé teendő vessző hiánya!)

Am jogos a kérdés: mi lesz a napszemüveget vásárlókkal, a távolról jól látókkal, az épszemű, gyanútlan járókelőkkel?! Bosszantó, hogy helyesírási érzékünkön szeplőt fognak ejteni a rosszul kitett pontok, mert — sajnos — bizonyosan lesznek olyanok, akik utánozni fogják ezt a helyteleniséget. Nem lehetne egy kicsit jobban vigyázni? (E néhány megjegyzés

Lengyel Kinga utolsó írása volt. Fájdalommal tudatjuk, hogy tehetséges, kedves munkatársunk életének 21-ik esztendejében, súlyos betegség után, meghalt.)

Lehet ezt?

Az Édes Anyanyelvünk 1980. 4. számában „Preven-
ciót” címmel megjelentetett
írásomhoz szeretnék egy új,
friss adalékot hozzáfűzni.

Most kerül nyomdába egy
szegedi kollégával közösen
írt főiskolai jegyzetem, de a
Tankönyvkiadóban már kö-
zölték: arra ne számítsak,
hogy a hosszú ékezetek (í, ú,
ű, í, Ű, Ű) jelölve lesznek!
Miért? Mert a jegyzeteket
előállító nyomda gépein
nincsenek hosszú ékezetek,
és különben is, ez így szo-
kás (!) — Ebben annyi
igazság van, hogy valóban,
az egyetemi, főiskolai jegy-
zetek túlnyomó többségét
hosszú ékezetek jelölése nél-
kül jelentetik meg. Hogy ez

miért elborzasztó? Mert a
jegyzeteket előállító Dabasi
Nyomda tudomásom szerint
az ország egyik legmoder-
nebb nyomdája, gépeit frís-
sen szereztek be; egyszerű-
en hihetetlen, hogy egy va-
donatúj nyomda képtelen le-
gyen ilyen elemi követel-
ményeknek eleget tenni!
Annak a ténynek a követ-
kezményeit pedig, hogy szin-
te minden főiskolai és egye-
temi jegyzet helyesírási hi-
bákkal zsúfoltan jelenik
meg, talán fölösleges is
ecsetelni.

Csak egy kérdés: ennyi-
re, de ennyire tehetetlenek
vagyunk?

Horváth Gergely
(Budapest)

Lőj a zongoristára!

Annak idején a mozik
homlokzatán öles betűk hir-
dették a filmet. Hirdettek,
sajnos, mást is! Mindjárt az
első szót, a felszólító módú
igealakot a helyesírás dur-
va megsértésével rögzítették,
ugyanis a j betűt megket-
tőzték: „lőjj”. A felirat ké-
szítői ennek a szónak az írásmódjával nem voltak
tisztában, ahogyan olykor
hibásan látjuk ezeket az ige-
alakokat is: (nagyra) nőj,
rój, szőj stb. helyett „nőjj”,
„rójj” „szőjj” stb.

Tudjuk, hogy a felszólító
mód egyes száma 2. szemé-
lyében az alanyi ragozású

teljes alak: *beszéljél, írjál, lő-
jél, nőjél, rójál, szőjél* stb.
Ezekből lesznek a személy-
rag elhagyásával a rövid
formák: *beszélj, írj, lőj, nőj,
rój, szőj* stb. A szó tövéhez
tehát pusztán a módjel, a
rövid j kapcsolódik. Persze
a j végű igék felszólító módú
alakjaiban épp ezért két j
áll elő: *fejj* (=fej + -j),
bújj stb. A *jön* ige kivétel-
ként erősíti a szabályt, mert
kiejtéséhez igazodó írása:
jöjj. Alighanem ezeknek a
formáknak téves általánosí-
tása miatt került a filmpla-
káttra is a hibás alak.

Sándorfi Géza

FIGYELMEZŐ

„Jól és szépen az ír, a'ki tüzes orthológus és tüzes
neológus egyszer'smind, 's eggyességben és ellen-
kezésben vagy onmagával.”

(Kazinczy Ferenc)

„Mert a nyelvnek is van pestises járványa,
Ha nem volna, csinál doktora, bábája.”

(Arany János)

„Az élő nyelv változik az idők folyamán, de minden
egy kornak megvan a maga élő nyelvérzéke, amely
küzd az idegenszerű, helytelen, a zavart okozó ho-
mályos beszéd ellen.”

(Balassa József)

„A magyar az igeragozás Krózsusa.”

(Kosztolányi Dezső)

„A nyelv élete hű tükre a nemzet életének; amint
ez megújul, meg kell újulnia annak is.”

(Tolnai Vilmos)

„Jellemzi nyelvünket a takarékoskodás a kifejező
eszközökkel. Hallgatag elve: nem mondani többet,
mint ami elég. A magyar nem ragozza a jelzőt a
főnévvel együtt. Számnév után nem teszi a főnevet
többes számba... Minek a főnéven is megjelölni a
többséget, mikor a jelző már szám szerint is meg-
adta a dolgok mennyiségét.”

(Négyesy László)

„A nyelvet nem a nyelvtan alakítja, ha hat is rá.
Hat rá, de csak úgy, hogy bizonyos megállapodott-
ságot ad, kereteket szab neki, az élő beszéd, a
népnyelv és köznyelv viszont, ez a dinamikus feszí-
tőerő szétveti a kereteket, a nyelvtant felülvizsgál-
ásra s helyesbítésre kényszeríti.”

(Kossa János)

Éber szemmel, füllel

**Korszerűen átalakított
női és férfiszaküzletünket**

**február 2-án
9 órakor**

megnyitjuk

**GÁLA 3. sz. cipőbolt,
Széchenyi tér 2/A**

Várjuk kedves vásárlóinkat

FURCSA

(Délmagyarország,
1981. jan. 31.)
Egy régi reklám
szövegét juttatja
eszünkbe ez a mos-
tani: „Cipőt a cipő-
boltból! Edességet
az edességboltból!”
— mármint hogy vá-
sároljon a kedves
vevő. — Es a férfi-
szaküzletben mit ve-
gyen?

U. I.

HUMOROS

Az alábbi szöveg sem kevésbé mulatságos:

„Felhívás. A Debrecen városi és járási Rendőrkapitányság előzetes letartóztatás mellett büntető eljárást folytat rablás büntett elkövetésének alapos gyanúja miatt ismeretlen tettes ellen. A rendőrkapitányság kéri annak a férfinak és nőnek jelentkezését, akik dec. 12-én éjjel Debrecenben, a Wesselenyi vagy a Teleki utca környékén a segítségkiáltásra odamentek, ahol az ismeretlen bántalmazta a sértettet.”

(A felhívás a Hajdú-Bihari Naplóban jelent meg; beküldője Fodor Albertné, 4028 Debrecen, Laktanya u. 30.) Letartóztatták az ismeretlen tettest? Nagyon humoros!

U. I.

Pontozó

Immár több mint két éve tartó nyelvi feladványversenyünkben kettős eredményhirdetéshez értünk. Mielőtt azonban felsorolnánk a nyerteseket, közöljük a múlt évi 4. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését.

1. Füllentő szavak. A) Szarulemez vagy szila B) Emlős C) Agancsos D) Bolygó E) Hüllő

2. Szótagcserebere. Ég a napmelegtől a kopár szik sarja (a Toldi első énekének kezdő sora)

3. Keverék szlások. A) Rá húzza (vagy ráteríti) a vizes lepedőt * leszedi róla a keresztvizet B) Szőget ütött a fejébe * megütötte a fülét valami, ill. bogarat (vagy bolhát) tett a fülébe C) Lándzsát tör mellette * pálcát tör felette D) Nem enged a negyvenyolecból * kivágja, mint a huszonegyet E) Csehül áll * rosszul áll a szénája

4. Furfangos összetett szó. Hozzááll(ás)

5. Három regény. Jókai Mór: Mire megvénülünk; Stendhal (igazi nevén Henri Beyle): A pármái kolostor; Emily Brontë: Úvöltő szelek

6. Babits Mihály a nyelvről. Az ép mondat egyenesen megy célja felé, s nem tántorog, mint részeg ember. (Babits eredeti szövegében mondat helyett gondolat olvasható. A pontatlan idézésért elnézést kérünk megfejtőinktől!)

S most következhet az ígért kettős eredményhirdetés! Először is a 4. szám feladatait helyesen megfejtők között sorsoltunk ki tíz darab százforintos könyvtal-

ványt. A nyertesek: Gönczy Józsefné, Nyírbátor; Homoródy Mária, Budapest; Jungvirth Józsefné, Balinka; Körmendy László, Harsány; Láng Miklós, Budapest; Mikés Mária, Cegléd; Miklós Attila, Komárom; a Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola nyelvi szakköre, Komárom; Ürögi Imre, Budapest; Veréb Zsolt, Szentés.

A másik eredményhirdetés rejtvénymegfejtési versenyünk második évvégi zárszámadásával kapcsolatos. Bár a II. évfolyam számaiban megjelent feladatok között is jócskán akadtak fogósak, nehezek, a mintegy hatszáz megfejtő közül huszonheten minden alkalommal tökéletes megoldást küldtek be, s ezzel megszerezték az év folyamán közölt 22 rejtvény megfejtésével maximálisan elérhető 368 pontot. Szép teljesítményükhöz gratulálunk, s elismerésünk jeléül 100–100 forintos könyvtalványt posztázunk címükre. A Pontozó 1980. évi bajnokai a következők: Balázs Gergely, Kecskemét; Béky Lászlóné, Budapest; Both Attiláné, Budapest; Both Előd, Baja; Brányi Rudolf, Budapest; dr. Csató István, Budapest; Csillik Mihály, Szeged; Danka Margit, Kecskemét; Doroszai Elekné, Fegyvernek; Gera Sándorné, Üllő; Holczer József, Kecskemét; Jungvirth Józsefné, Balinka; Képes Gáborné, Mátészalka; Kerekes Sándor, Vecsés; Kiss Piroska, Kaposvár; Kovács Tibor, Dombóvár; Kriza Kálmáné, Budapest; M. Kulcsár Márta, Budapest; Láng Miklós, Buda-

pest; Noéh Ferenc, Budapest; Schödl Gabriella, Budapest; Szöllösi György, Ercsi; Tantestületi Rejtvényfejtő Kollektíva, Szeged; Tapodi Katalin, Kecskemét; Uzoni László, Budapest; Zimányi László, Encs.

A Pontozó új feladatai

I. Szótagjáték. Három négytagú szót keresünk. Mindháromnak mindegyik szótagja önmagában is értelmes szó. Jelöljük őket A, B, C és D betűvel!

1. Ha A = alárendelő kötőszó,

B = személynévmás,

C = sporteszköz,

D = lefolyástalan víztömeg,

A + D = anyag is, erő is lehet,

A + C + D = metsző élességgel behatoló, akkor A + B + C + D = ?

2. Ha A = személynévmás,

B = házon kívül,

C = népies megszólító, ill. nyomósító szó,

D = növényrész,

A + B = néz

A + C + D = szabad valahova helyezni,

A + D = legfelső rész, akkor A + B + C + D = ?

3. Ha A = mellérendelő kötőszó,

B = vas a kémiában,

C = határozószó vagy

igekötő,

D = tüzel,

A + C + D = ráakadó,

A + D = fegyverrel eltalál,

B + C = bizonyos hányada,

B + C + D = valami-

ről számot adó,

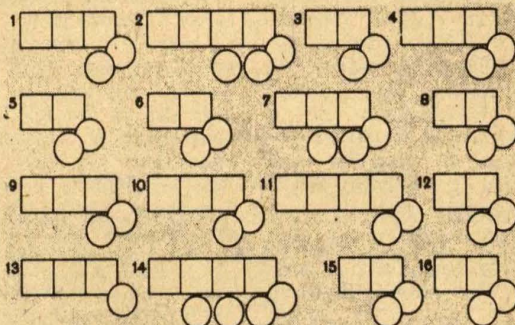
C + D = hely is van ilyen,

akkor A + B + C + D = ?

(Megfejtése szavanként 4, összesen 12 pont.)

II. Eszperente lecke. BÉCS. — /ELERESZT — ESZME — ÉBEN — ÉBER — FERENC — HANG — JEGENYE — KÁBEL — KELME — LÁNG — MESE — MÉSZ — NEMERE — TUSKE — UGYE

Tessék elhelyezni a fentebb ábécésorrendben megadott 16 szót az ábrában úgy, hogy az utolsó négy-szögbe írt betűt mindig az első körbe írt kövesse, és a körmezőkől minden négy-szavas vízszintes sorban egy eszperente szó legyen összeolvasható (vagyis olyan, amelyben magánhangzóként csak e betű szerepel). A kétjegyű betűk két betűhelyet vesznek el, ugyanúgy, mint a keresztrejtvényekben szokás: (Beküldendő a négy eszperente szó. Megfejtése szavanként 5, összesen 20 pont.)

III. Félreértelmezett szlások. Az alábbi meghatározások hat ismert szólásunkat idézik föl, persze csak azok számára, akiknek van kellő nyelvi fantáziájuk. (A helyes megoldás egyenként 3, összesen 18 pontot ér.)

1. Megvásárolja az újságot.

2. Inni ad a történelmi múltú városoknak.

3. Kifolyója a karéj.

4. Beismeri, hogy vörös.

5. Lobogtatja a két ötszázast.

6. Kiszáradt a Volga menti, török nyelvű nép.

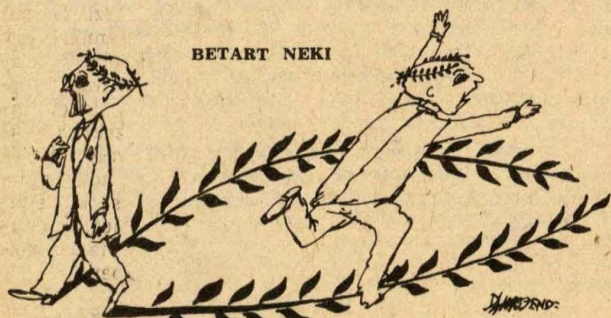
IV. Nyelvörkődés. A következő rövid szöveget néhány nyelvtani, szóhasználati és helyesírási hiba „ékesíti”. Melyek ezek? (A javításért hibafajtként 4 pont jár.)

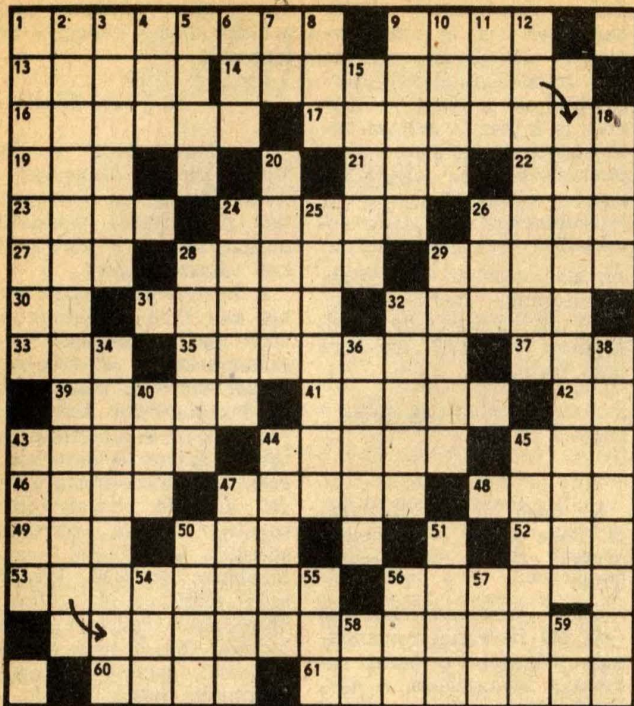
„A Munkaügyi Osztályon napról-napra romlott a hangulat. Mindinkább érezhetőbbé vált, hogy Lakatos és Németh közti perszonális elmentéket a számos békéltető megbeszélések sem képesek megszüntetni.”

V. Himfy igazsága. Kisfaludy Sándornak a nyelvről szóló megállapítását rejtettük el keresztrejtvényünk fő soraiban. (Megfejtése 25 pont.)

A megoldásokat a lap szerkesztőségének címére kell beküldeni 1981. július 31-ig. A borítékra tessék ráírni: Pontozó!

E számunk rejtvényeinek szerzői: **Borbély Károly** (V.) **Grétsy László** (I., IV.) **Kun Erzsébet** (II.) **Nagy Lászlóné** (III.)

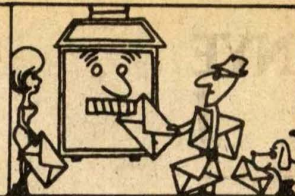
Himfy igazsága

Kisfaludy Sándor (1772—1844) találó mondását idézzük a beküldendő vissz. 14. és függ. 2. számú sorban.

VÍZSZINTES: 1. Újságba, könyvbe bele-belenéz. 9. Háromtagú együttes. 13. A keserű anyagok gyógyászati neve. 14. A mondás első része (zárt betű: E). 16. Hormonokat termelő belső szervek közös neve. 17. Az „öreg halász” neve Hemingway híres kisregényében. 19. Kocsisülés. 21. Sportoló öltözéke. 22. A Hamlet-téma első angol feldolgozója (Thomas). 23. Bibliáj eredetű ritka férfinév. 24. Grosics Gyula „foglalkozása”. 26. Belföldi hazai. 27. egymásra helyez. 28. Ma is népszerű zenekari művek szerzője (Béla, 1820—1882). 29. Bolyhos gyapjuszövet. 30. Ipari, rövid. 31. Az ékesszólás tanítója az ókori görögöknél. 32. Kórházi főnövér. 33. „Alma... alatt” (nótasor). 35. Inni ad a szomjazónak. 37. Fában él és a fát eszi. 39. Igen idős korú. 41. Nyelvtani műveletet végez. 42. Indulatszó. 43. Dél-amerikai indiánok. 44. Megőrül. 45. Et cetera, magyarul rövidítve. 46. Az első lépéssel elindítja a sakkjátszmat. 47. Romániai hegység Nagybánya környékén. 48. A Zeiss-művek székhelye. 49. Svájci folyó. 50. Ritkuló, védett madár. 52. Német névelő. 53. Veres Péter önéletrajzi műve. 56. Afrikai főváros. 60. Francia férfinév. 61. Nitrogén és klórt tartalmazó kristályos anyag.

FÜGGŐLEGES: 1. Divatos belső falburkolat. 2. A mondás befejezése (zárt betű: E). 3. Nagyobb, ápolt díszkertek. 4. Műsorrendező irodánk rövidítése. 5. Bányából kiszivattyúzott üledékes, szennyezett víz. 6. ...Lussac (híres fizikus volt). 7. Névelő. 8. Az egyik öszevér. 9. Világhírű operanékesnő (Margaret). 10. XVII. századi francia bíboros, a Fronde-mozgalom híve. 11. Becézett Ilona. 12. Kissé félnék elővigyázatosság. 15. Műemlékekben gazdag belgiumi város. 18. Az ógermán mitológia főistene. 20. Béni... Ádám (kuruc hős volt). 24. Vitatható értékű. 25. Bírósi akta. 26. Vízi rágcsláló állat. 28. Hadititkokra kíváncsiak. 29. Mérlegel. 32. Egyéni, személyes jellegű (főleg előtagként használatos szó). 34. Az egykori gyarmati India angol kormányzójának rangja volt. 36. Belső-ázsiai folyó és medence. 38. A XIX—XX. században felrészített művészeti stílus (az utolsó betűje nélkül magyar közszégnév). 40. Ige is, község is. 43. Ha liberát viselt, komornyiknak nevezték. 44. Délsláv eredetű férfinév. 45. Francia város lakója. 47. Hazánkban is vendégszerepelt spanyol táncművész (Antonio). 50. ...our souls (rövidítve: S. O. S.). 51. Neves filmrendező, operatőr (István). 54. Megaelektronvolt, rövid. 55. SVS. 56. Kettőzve: halandzsza, köznapi szóhasználat. 57. Ismert debreceni gyár rövidítése. 58. Rizsben is van! 59. A teljes ábécé kezdete.

POSTALÁDA

Bíró József — 8360 Keszthely, Györök György u. 7. azt írja levelében, hogy bizony nem örül a nyelvünkben újabban egyre gyakrabban használt *táncház* kifejezésnek.

Kérjük, ne idegenkedjen a *táncház* szótól! A *táncház* egy régi szórakozási forma felelevenítése, a fiatalok körében igen népszerű. Olyan öszejevetelt jelent, ahol a résztvevők népzene népi táncokat tanulnak és járnak. Olyasfajta jelentésalakulással van itt is dolgunk, mint például az *ötórai tea* esetében. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy *táncházat tartanak* vagy *rendeznek*. (A *tart* igének egyik jelentése az, hogy 'valamely együttes cselekvést, teendőt végez', például: *előadást tart, szemlét tart*.)

Felde Györgyi

Vadnay Gyula — 2750 Nagykőrös, Lőrinc pap u. 1. — arról értesít bennünket, hogy újabban az üzletekben más felirattal árusítanak bizonyos konzerveket, üdítőitalokat. Az ismert, hagyományos elnevezésekhez szokott vásárló csodálkozik azon például: miért nem vajbobot és zöldbabot talál a polcon; az ilyen feliratok híven tükrözték a valóságot, azt, hogy a vajboba *sárga, a zöldbab meg valóban zöld*. Az új címkén ez van: „zöldbab vágott sárgahüvelyű”, illetőleg: „zöldbab vágott zöldhüvelyű”. Tehát sárga zöldbab és zöld zöldbab. Ha sárga, miért zöld, s ha zöld, miért sárga? Hol itt a logika! Aztán miért kellett az őszi (sárga) baracklé, szilvalét stb. így címkézni: „őszi (sárga) barack nektár rostos”, „szilva nektár rostos”. Az „eperjam” sem maradhatott, jött helyette „szamóca jam”.

Nem tudjuk, mi készteti a kereskedelmi szerveket arra, hogy időnként megváltoztassák az áruféleségek nevét. Lehet, hogy egyes esetekben nyomós okuk van rá, néha azonban csak reklámfogás lehet. Ehhez nem is igen szólhatunk hozzá, csu-

pán egy-két nyelvi szempontú megjegyzést tehetünk az említett árunevekhez.

Tipikus példája a jelentésváltozásnak a *zöldbab*. Ebben a szóban, ugyanúgy, mint például a *zöldpaprikában*, a *zöld* ma már egyáltalában nem színt jelent, hanem azt, hogy 'éretlen'. Ezt Molnár Albert már 1604-ben rögzítette szótárában, de a mai nyelvjárásokból is idézhetünk rá adatot a tájszótárakból: *Be szíp piros ez a körte, pedig még zöd!* Sőt az irodalmi és köznyelven is gyakori. A *zöld* liba értelmező szótárunk szerint 'sárga pelyhes fiatal liba'; a szótár idézi Kaffka Margit műveiből: *Zöldek, túl fiatalok vagyunk?* Gyakran mondjuk az éretlen, tapasztalatlan fiatalra *zöldfülű*, aki *zöldegeket beszél özszevissza*. Ugyanez a szótár így értelmezi a *zöldbab* szót: „Finom húsú babfajtának éretlenül leszedett, zöld, fehéres vagy sárga színű hüvelye, a benne levő termésel együtt.”

Valóban furcsa, ha a logika szempontjából boncolgatjuk, de hát régi megállapítás, hogy a nyelvben nem lehet mindig logikát keresni. Piros tojást hoz a nyuszi a gyermeknek akkor is, ha csak kék, sárga, zöld vagy tarka van a fészekben, s piros egy sem. Vagy más fogalomkörből: az édeskáposzta sem édes, és nem minden karfa van fából. Így hát nem marasztalhatjuk el sem a *sárga hüvelyű zöldbab*-ot, sem a *sárga zöldpapriká*-t, de arról mi sem vagyunk meggyőződve, hogy szükség volt erre a változtatásra.

Azt, hogy az őszi (sárga) baracklé, szilvalé miért lett „őszi (sárga) barack nektár rostos”, „szilva nektár rostos”, talán azzal lehet indokolni, hogy ezeknek valószínűleg megváltozott a minősége azáltal, hogy nemcsak a gyümölcs kipréselt nedvét, hanem megtört húsát és rostjait is tartalmazza. legalább részben.

R. Lovas Gizella

Lapunk múlt évi 4. számának 17. oldalán Fürst Zoltán levelezőnk kérdésében s az erre adott válaszban arról volt szó, hogy a valaki *tiltakozik* valami *ellen* szerkezet névutóját sokan fölcserélik a *miatt* névutóval. Pető Gábor Pál — 1960 Budapest, Népszabadság szerk. — és Korchmáros László szerkesztőségünkhöz írva viszont az *ellen* névutó minden esetben kizorítsa helyéről a *miatt* névutót. Véleményük szerint a két különböző névutóval alkotott szerkezet között jelentésbeli különbség van: valamilyen kellemetlen, méltánytalan stb. dolog, esemény *miatt* akkor *tiltakozunk*, ha az már megtörtént, bekövetkezett, valami *ellen* pedig akkor, ha az effajta eseménynek a jövőben való bekövetkezésétől tartunk.

Köszönjük levélíróink találó észrevételeit. Igazuk van! A *miatt* névutós alakulatot akkor kell elítélni, ha az az *ellen*-nel szerkesztett kifejezés helyét foglalja el, azaz: ha abban az esetben az *ellen* névutós szerkezet lenne a helyes. Korchmáros László levélnek egyik mondata jól megvilágítja a kétféle szerkezet jelentéskülönbségét: „*Tiltakozni* lehet Jeruzsálem (megtörtént) bekebelezése *miatt*, de *tilakozni* kell ennek nemzetközi elismerése *ellen*.”

T. Urbán Ilona

Sz. Újvárosi Klára — Budapest, Bercsényi u. 34/a — azt kérdezi, hogy az igekötős igék szórendjét milyen elvek, szempontok határozzák meg.

Az ige és az igekötő nem cserélhető fel tetszés szerint. Szórendje — a következők alapján — háromféle lehet: 1. *Egyenes szórendű* — az igekötő közvetlenül az ige előtt áll:

- ha az ige egészében hangsúlyos: mindjárt átmegegyek hozzátok;
- ha az ige befejezettségét jelöl: már vissza-jöttek a kirándulásról;
- összefoglaló, nagyító, toldó kifejezések után: mindent megettek, sokan eljöttek;
- parancszerű, fenyegető felszólításban: *Elmenj innen!*, *Megmondá ám neki!*;
- nyomatékos, állító értékű tagadó kérdésben: Nem *megmondtam?* Hát nem *eltörte* a buta?

2. *Fordított szórendű* — az igekötő az ige után következik:

- ha előtte hangsúlyos mondatrész vagy tagadószó áll: A verset *tanulta meg* előbb (nem pedig a szabályokat);
- előbeszédben gyakori a fordított szórend hangsúlyos ige esetében is: Azt mondtad, hogy nem *mész be* a városba;
- ha elaprózottságot, részletességet akarunk kifejezni: *veszem észre* 'kezdem észrevenni', *Ereszkedik le* a felhő (Petőfi);
- nem szigorú felszólításban: *Gyere haza!*, *Tedd meg!*;
- tanácsalanságot kifejező kérdésekben: Mit csinálunk? *Tanuljunk meg* hízelegni?

3. *Megszakított szórendű:*

- összetett jövő időben: *el fogok menni*;
- az ehhez hasonló főnévi igenévi szerkezetekben: *el kell mennem, ki akarom jelenteni*;
- tagadó, tiltó vagy is szóval toldott hangsúlyos állítmányban: *be nem megyek, be se mutatkoztál!*;
- más igenévi szerkezetben: *a fel nem adott levél, az el sem képzelhető*; stb.

Reméljük, hogy ez az összefoglalás megkönnyíti az igekötős igék szórendi kérdéseiben való eligazodást. (L. még e számban Kemény Gábor cikkét.)

Heltainé Nagy Erzsébet

Dr. Emódi Sándorné — 9021 Győr, Köztársaság tér 11. — az *edényzet* szóról kérdezi véleményünket.

Az *edényzet* szót szótáraink nem ismerik. Elvileg teljesen szabályos alakulat, hiszen főnévből minden további nélkül képezhetünk újabb, mégpedig gyűjtő értelmű főnevet a *-zat*, *-zet* képző segítségével: *bútor — bútorzat, billentyű — billentyűzet, fegyver — fegyverzet, növény — növényzet* stb. Ha egy háztartás vagy étterem teljes edényállományáról akarunk beszélni, akkor bátran nevezhetjük *edényzet*-nek.

Felde Györgyi

Stefancsik Pál — PLASTOLUS Műanyagfeldolgozó és Játékkészítő Szövetkezet, 5541 Szarvas, Kossuth u. 37. — szeretné megtudni, melyik összetétel a helyes: a *játékkalkatrész* vagy pedig a *játékszer-alkatrész*.

A *játék* szó nemcsak azt a tevékenységet jelölheti, amelyet időöltésül, szórakozásképpen végzünk, hanem a játszás céljaira készített eszközt is. Tehát: amivel a

játékot játszunk, azt általában *játék*-nak és *játékszer*-nek is nevezhetjük. Persze nem minden esetben! A *társasjáték*-ok például — bár ezek is a játszás céljára való tárgyak, eszközök — nem *játékszer*-ek. Az elmondottakból következik, hogy a *játékkalkatrész* és a *játékszer-alkatrész* egyaránt helyes. Az első azonban gyakoribb, szokásosabb, mert egyszerűbb, rövidebb, s ezért könnyebben kiejthető és leírható forma.

T. Urbán Ilona

Dr. Cseh Imre — 6500 Baja, Béke tér 7. — a *román* népnév eredete iránt érdeklődik.

Keleti szomszédainkat 1848 — 49 óta nevezzük románoknak, mégpedig a hazai románság kívánságára. A történeti Magyarország akkori határa mentén állomásozó, addigi szóhasználatlaltól oláh ezredek ugyanis 1848-ban azzal a kéréssel fordultak a magyar kormányhoz, hogy őket ezentúl magyarul ne oláhoknak, hanem románoknak nevezzék. Ezt a kérést figyelembe is vették azon az alapon, hogy a románok „római utódok”. Ekkor került be így a közigazgatás nyelvébe, s innen terjedt el a köznyelvben.

Maga a szó román eredetű, a románból vettük át, meghozzá többszörösen, egyrészt a *roman*, másrészt a régi román népnyelvi *rumin* szót.

Ezzel magyarázhatók a régebbi magyar *rumuj* (1705-ből adatható); *rumuny* (1788); *rumung* (1804) *romuny* (1847); *romány* (1893) stb. változatok. A régi *rumuny* típusú változatok részben a román i hang különböző helyettesítésével, részben pedig magyar nyelvjárásai hangváltozásokkal keletkeztek.

A *román* szóról A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára a következőket írja: a *rumin* 'román' „a latin *Romanus* 'római' szabályos folytatása. A román nyelv latin eredete felismerésének hatására ezt már a 16. sz. ban kezdték *roman*-nak írni.”

A 'regény', valamint a 'román stílus', illetőleg újlatin nyelv' jelentésű *román* szó viszont francia eredetű nyelvünkben, esetleg német közvetítéssel is átvehettük.

A régi magyar *oláh* népnév viszont egy szerb-horvát vagy szlovén *vlach* szótávétel; etimológiailag azo-

nos az *olasz* népnévvel, mely a *vlach* többes számából keletkezett.

R. Lovas Gizella

Sternheim Béla — Str. Soimos Nr. 10. Temesvár — levelezőnknek a *korreferátum* szó írására vonatkozó megjegyzéseire a következőket válaszolhatjuk:

A *korreferátum* szó írásához már több hallgatónk fűzött megjegyzéseket. Válaszunk nekik is az volt, hogy e szót két *r*-rel kell írunk, és hosszú *r*-rel kell ejtenünk. Már a klasszikus latinban is *cor*-ra hasonult a *con*-összetélt elötag az *r*-rel kezdődő szavak előtt: *correctio* 'javítás', *corruptio* 'megsért, elront' stb., hasonlóképpen az *l*-lel kezdődő szók előtt *col*-lá: *collaudo* 'magasztal', *collectio* 'összegyűjtés' stb., *b*, *m* és *p* előtt *com*-má: *combibo* 'beszik', *communis* 'közös' stb. Jó ismerős nyelvünkben a *korrekt*, *korreláció*, *korrespondencia*, *korrozio*, *korruptio* és még több latin *kor*-előtagú szavunk, azokkal sincs semmi félreértés, nem tévesztjük össze a latin *cor*-(*kor*-) előtagot a magyar *kor* főnévvel.

Reméljük, válaszuk önt is megnyugtatja. Figyelmébe ajánljuk a kérdéshez még Ferenczy Géza *Korreferátum* című írását (Nyelvművelő levelek, 350. l.).

Heltainé Nagy Erzsébet

Huber István — 9400 Sopron, Május 1. tér 65. — szeretné megtudni, hogy mit jelent a *megjuhászodik*, *megjuhászodik* ige, s azt is, vajon van-e valami köze a *juh*, *juhász* főnévhez.

A *megjuhászodik*, *megjuhászodik* azt jelenti, hogy 'valakinek a haragja, felháborodása elmúlik; illetve: 'valami megcsendesedik, megszeliődül'. Ugyanezt jelenti még a *megjuházik* ige is. Ezeknek az igéknek semmi közük sincs sem a *juh*, sem pedig a *juhász* főnévhez. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára eligazít a szó eredetét illetően. Alapszava a 'belső rész, szív' jelentésű *jonh*, *joh*, *juh* vagy a jó melléknév lehetett, ebből keletkezett népetimológias alapon a *juhász* alaki hatására. Nem vétett tehát a helyes szóhasználat ellen az az újságíró, aki ezt írta: „a Tisza megjuhászodik”, hiszen ezzel nem azt közölte, hogy juhásszá vált, hanem hogy megszeliődött, lecsendesedett a folyó háborgása.

Felde Györgyi

Költői nevek varázsa

„— Eszténa!

Gyöngytyúk módjára rikoltott a lány, az én képzeletemben mégis fehér falú spanyol házak suhantak el, mint egy panorámában... S az erkélyen sötét szemű nők várakoznak vállukon kis mantillákban...”

Az útitárs című Krúdy-regényből való az idézet. Az író gyakran adott különleges nevet titokzatos nőalakjainak (*Jella, Evelin, Natália, Estella*), de ilyen részletes képet inkább csak a maga alkotta nevek hangulatáról festett.

Az írói névadás legérdekesebb része a névalkotás. Jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a nagy hatású művek új nevei gyakran valódi személyek utónevét élnek tovább. Katona József egy francia írótól kölcsönözte Bánk bán feleségének a nevét, mert ennél spanyolosabbat nem talált. Azóta kedvelt utónév lett a *Melinda* a magyarokon kívül a szlovákokban is. A latin mondabeli *Titániát* 1967-ben és 1976-ban nem kapta egy kislány sem, bár ajánlott név Ladó János Magyar utónévkönyvében. Ellenben kicsinyítő képzős formájának, a *Móra Ferenc Aranykoporsójában* szereplő *Titanillának* nő a népszerűsége: 1967-ben egy, 76-ban tizennégy esetben anyakönyvezték. Jókai leleménye, a dallamos *Tímea*, amelyet talán a görög Eftimeából alkotott, manapság igencsak divatos.

Krúdy varázslatos hangulatokat keresett, *Melinda*, *Titanilla*, *Tímea* neve kort, környezetet hitelesített. A legtöbb magyar írói névadásnak azonban más volt a fő célja: a keresztény névkincs által visszaszorított régi magyar nevek felújítása, az elfeledettek pótlása. Dugonics András hívta életre az Etele női párjaként az *Etelkát*, a Jolánta magyarosítására a *Jóleánt*, vagyis a *Jolánt*. Ezeknél ma divatosabb a *Gyöngyvér*, melyet Arany János szerkesztett a pogánykori *Gyöngy*, *Gyönyörű* névből és a *testvér* szó utótagjából.

A reformkor legszorgalmasabb és legsikeresebb néval-

kotója Vörösmarty volt. Az Utónévkönyv szerint anyakönyvezhető 8 női és 19 férfi néven kívül olvasóink találkoznak kevésbé életképes teremtményeivel is. Ilyenek a *Jola, Zenedő, Elvő, Szűbál* női nevek; *Gárdon, Tugorkán, Csimor, Bendeg, Kadárta, Sundó* vitézek, lovagok nevei. A női nevek megformálásában a jó hangzás és a kellemes képzettársítás lehetett a költő fő szempontja. Ezért válhatott oly népszerűvé a *csillag* szóból elvont *Csilla*, a tündérből rövidült *Tünde*. A Zalán futása óta született már jó néhány „deli *Hajna*”, és ez a név szolgálhatott mintául a *Hajnalka* névhez is. Méltán divatos név ma az *Enikő*: jobban hangzik, mint az eredeti, mondabeli *Ené*, amelyből a költő megalkotta. A komoly *Zolna* név nemigen kelendő, a különleges *Estillát* azonban legalább egy-két kislány kapja évente.

A férfineveket régi nevek-ből teremtette újjá a költő, a hangzás így kissé háttérbe szorult. Talán ezért nem terjedt el a *Csombor, Böngér* és az *Edömré*. Igaz, hogy a jó hangzású *Zaránd, Talabér, Szelemér* sem használatos. Igazi nagy karriert csak a *Csaba* ért el: ma is a tíz leggyakoribb név között van. Egy időben kedvelték az *Elemér, Csongor, Tihamér* nevet, ma újak jönnek divatba: sok már a *Szabolcs* (vajon tudják-e a névadók, hogy ezt is Vörösmarty újította föl?); a ritkább neveket keresők pedig fölfedezték már a *Zalánt, Kendét, Kevét, Marót*ot.

A németek, a szláv nyelveket beszélők és a finnek is sokkal több nemzeti utónévből válogathatnak, mint mi. A nálunk használatos maroknyi sajátos magyar név megőrzését vagy létrehozását csaknem teljesen íróinknak, költőinknek köszönhetjük. Miért is vádolnánk rossz ízléssel vagy magyarokdással azokat, akik elfogadják ezt az ajándékot, és gyermeküket nem *Évá*-nak vagy *Zsaklín*-nak, hanem *Hajná*-nak vagy történetesen *Eszténa*-nak keresztelik?

BÍRÓ ÁGNES

Butik szókincs

Gomba módra szaporodnak a butikok. Nem árulnak zsákbamacskát, sőt: mindenre ráírják, micsoda.

A Fürst Sándor utcai *Stop Divatáru* üzletecske kirakataiban igazán nagy a választék; van ott divatszoknya és divatblúz színekben (talán sokféle vagy divatos színben, de ez is felesleges, mert ha nem az, a kutyának sem kell). Kelendő a *Jakey, Jacky, Jaky*. Aki nem tud angolul, jobban megértené, ha *dzseki*-nek hívnák. Aki tud angolul, az csak ámul, milyen lelemény kell ahhoz, hogy a *jacket* szóból három torzszülött származzon egy üzletben.

És a *gedzbi* nadrág?! Francis Scott Fitzgerald iskolát teremtett. No nem irodalmi, hanem divatiskolát. A XX. századi amerikai próza egyik remeke: A Nagy Gatsby — ha nem is olvasák sokan — bekerült a köztudatba.

A regény alapján készült film vetítése után sok nő rövidre vágatta és bebodorított a haját. Új nadrág-szabás jött divatba, olyan, amelyet a film szereplői viseltek. Lett *Gatsby-frizura* és *Gatsby-nadrág*. A hajviselet már a múlté, de a nadrágviselet még él. Sőt a szó írása és kiejtése is (lásd *gedzbi*) alakult nyelvünkhoz: zöngeesség szerinti részleges hasonulással. De látjam *getszby, gadzby* írásmódot is. Ugvanígy számos változata van a *diszkó* szónak: *discó, discoruha*, -táska stb. És *mohairozott* vagy *mohair* pulóver. Nyugodtan írhatnánk így is: *moher*. (Az idegen szavak és kifejezések szótára is ezt az alakot használja.)

Ha „angolul” nevezzük meg az árut, kelendőbb lesz? Vagy nemtörődomség, esetleg tudatlanság eredménye ez a sokféle írásmód?

Valahol azt olvastam, hogy most a *college-style* a divat: vastag harisnya, lapos sarkú cipő, *sottis* (azaz skót kockás szövet) szoknya. Az említett butikban *kasha* szövetből kasa lett, és nem azt jelenti, hogy 'klassz'. Lehet, hogy a *kolidzs sztail* kiszorítja a *gedzbit*?

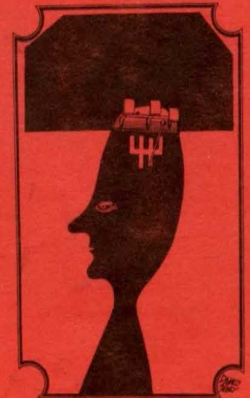
A divat változik, korcs szavaink szaporodnak!

GÉCZI ÉVA
(Budapest)

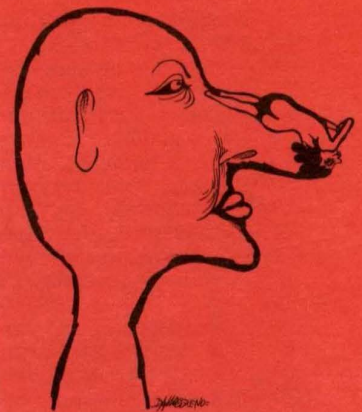
KISASSZONY VONZALOM
SZERELMEM
DRÁGÁM SEJLEMEN
TE SZAJHA!
KÉREM SEJLEMENŐ
CSÓK KÖKÖTT
SZABAD A KARJÁT?
ŐLELES

NYELVEMLÉKEK

LEFÉKEZTÉK

LÁTÓSZÜG

„Este napszentület után:::”

DÉVAI NAGY KAMILLA A NÉPDAL EREJÉRŐL, KRÓNIKÁSÉNEKÉRŐL, TERVEIRŐL

Dévai Nagy Kamilla nevét ma már szinte mindenki ismeri. Az utóbbi időben két nagylemeze is megjelent, az ország minden táját bejárta gitárja kíséretében. Főleg régi székely és csángó népdalokat énekel, de szerepel nem egy saját maga megzenésített verssel is.

— A népdalok előadásában ragaszkodsz az eredeti szöveghez, vagy változtatsz rajta? Jelent-e problémát az énekléskor a régies kiejtés?

— Mindig az eredeti szöveggel éneklek a dalokat, ehhez ragaszkodom. Az, hogy ma már nem használt szavak, kifejezések tarkítják a dalok szövegét, egyáltalán nem zavar, hiszen székely származású vagyok, a székelyföldön ezeket mind a mai napig használják. Például a hozzá helyett a hezzá, a leánka, játszodni, idesanyám szavakat is mind a mai napig használják. No meg a kákábityik, amiről biztosan nem tudod mit jelent? A nád bu-

gáját nevezik így a székely emberek. Van egy csodálatos szó-élményem is, egy székely népdalban. Íme:

Tőlem a nap úgy telik el,
Ha feljő, alig halad el.
Nem virradok örömmre,
Nem sötétülök kedvemre.

Reggel napfeljötté előtt
Könnyemmel megmosdom
előbb.

Este napszentület után
Könnyemmel áztatom
párnám.

Hát nem csodálatos? Különösen ez a szó, *napszentület*. A népdalok azért ilyen tökéletesek, mert az évszázadok rostáján mentek keresztül. Az eredeti népdalokat emberek milliói formálták, alakították, egy egész néptömeg világa él bennük.

— A versek megzenésítésekor zenéhez keresel verset, vagy egy-egy vers olvasása közben úgy érzed, hogy erre tudnál dallamot költeni?

— Mindig a szöveg inspirál, szükségem van arra, hogy lejtése legyen a versnek, körülbelül egyforma hosszúságú sorok legyenek, és természetesen az is lényeges, hogy közel érezzem magamhoz.

— Több ma élő költő versét is megzenésítetted. Ilyenkor a költő beleegyezését is kell kérned, mielőtt hozzálátsz a munkához?

— Erre nincs semmiféle szabály, ami egyszer nyomtatásban megjelent, azt bárki elszavalhatja, illetve tetszése szerint felhasználhatja. Persze illendő lenne megbeszélni, de én mindig olyan zavarban vagyok, inkább csak a kész műveket szoktam elküldeni.

— Az első lemezed 1980-ban az év lemeze lett. Népzenei lemez még soha nem ért el ilyen sikert. Mesélnél erről?

— Azt hiszem, ez nem véletlen, hiszen tíz év kemény

munkájának gyümölcse. Egy asszony életét mesélem el népdalokból összeállítva úgy, hogy egy kerek történet legyen. Amikor a felvételek folytak, bejött a stúdióba Bors Jenő, a Hanglemezyártó Vállalat igazgatója, és azt mondta, kíváncsi lenne rá, mit kezdek én a közönséggel egy egész este, hogy tudom lekötni. Mondtam, hogy másnap este lesz az Egyetemi Színpadon az önálló szerzői estem, jöjjön el, nézze meg. Az előadói est után behívott az irodájába és megkérdezte, mikorra tudnám műsoromat összeállítani lemezfelvételre. Hát így született meg második lemezem gondolata. Most, hogy elkészült a „Krónikásének 1980-ból” című lemez, úgy érzem, ennél jobbat ma sem tudnék csinálni, ezzel egy kicsit magasra tettem a mércét. Ez a lemezem átmenet a komolyzene és a könnyűzene között. A későbbiekben még inkább a komolyzene felé szeretnék haladni.

— Milyen tervek, feladatok foglalkoztatnak most?

— Beke Sándor kecskeméti rendező színre vitte Anouilh Becket vagy isten becsülete című drámáját, s az egyik kecskeméti szereplésem után beültem a próbára. Mikor Beke Sándor meglátott, odajött hozzám és megkérdezte, lenne-e kedvem megzenésíteni a Gwendoline dalt. Annyira foglalkoztatott a téma, hogy másnap már vissza is utaztam a kész dallal. Olyan sikere lett, hogy végül az egész darab zenéjét én állítottam össze. Szerepel benne saját szerzeményű, két szólamú vadászkürtre írt zeném, Liszt és Richárd Strauss művek részletei és gregoriánok.

Készülök egy következő lemez anyagának válogatásához, ez gyermeklemez lenne. Élő műsorom egyike, mellyel az országot járom, szintén gyerekekhez szól. Megzenésített gyermekversek előadásában komolyan esik latba két kicsi fiam mindig őszinte véleménye. Remélem, hogy nemsokára — legalább egy műsor erejéig — velük együtt énekelhetek a kedves közönségnek.

GYÖRI ANNA